

VODNIK
PO STALNI RAZSTAVI

PRELEPA
GORENJSKA

GORENJSKI
MUZEJ

PRELEPA GORENJSKA

VODNIK PO STALNI RAZSTAVI GORENJSKEGA MUZEJA V KHISLSTEINU

Avtorska skupina mag. Tatjana Eržen Dolžan, dr. Damir
Globočnik, Beba Jenčič, dr. Verena Perko, Helena Rant,
mag. Monika Rogelj, mag. Marjana Žibert

Zunanja sodelavca dr. Milan Sagadin, mag. Darko Knez

Glavna urednica dr. Verena Perko

Namestnik urednice dr. Damir Globočnik

Tehnična urednica mag. Barbara Kalan

Lektoriranje Judita Babnik

Oblikovanje Željko Kovačič

Fotografije Tomaž Lauko, Drago Holynski, Arne
Hodalič, Tomaž Hladnik, Željko Kovačič, Mirko Kunšič, Franc Oderlap,
Franc Perdan, Janez Pukšič, Igor Pustovrh, dr. Milan Sagadin, Marjan
Smerke, Andrej Štremfelj, mag. Jože Štukl, Marko Tušek, Rafko
Urancar, Nejc Zaplotnik, Marija Žerjal, Jože Dežman, mag. Tatjana
Dolžan Eržen, dr. Damir Globočnik, Helena Rant, mag. Monika Rogelj,
Tone Stojko, Tomaž Lunder, Andraž Gregorič, Marko Habič, Irena
Jagodic, Jelena Justin, Jože Mihelič, Žiga Miljavec, Janez Medvešek,
Marija Smrke, Silvo Kokalj, Slavko Smolej

Recenzentska skupina Janez Bizjak, Ljuba Brajnik, Matija Jenko,
dr. Milan Sagadin, dr. Andreja Valič Zver, Majda Žontar, dr. Jože Žontar

Gorenjski muzej, zanj Marija Ogrin, direktorica

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

069.5(497.4Kranj)(083.824)(0.034.2)

PRELEPA Gorenjska [Elektronski vir] : vodnik po stalni razstavi
Gorenjskega muzeja v Khislsteinu / avtorska skupina Beba Jenčič ...
[et al.] ; glavna urednica Verena Perko ; prevod v angleščino David
Limon ; fotografije Tomaž Lauko ... [et al.].
- El. knjiga. - V Kranju : Gorenjski muzej, 2012

Način dostopa (URL): <http://www.gorenjski-muzej.videofon.si/>

ISBN 978-961-6478-40-3
1. Jenčič, Beba 2. Vidrih-Perko, Verena
261192960

VSEBINA

UVOD	5
KAKO JE NASTAJALA STALNA RASTAVA	9
1 PRELEPA GORENJSKA	15
2 ŽIVLJENJE JEČA, ČAS V NJI RABELJ HUDI	19
3 GRADOVE SVETLE ZIDA SI V OBLAKE	27
4 DEŽELA KRANJSKA NIMA LEPŠ'GA KRA(N)JA	39
5 Z VAMI BOM NA RAJŽO ŠEL	55
6 VREMENA KRANJCEM BODO SE ZJASNILA	61
7 BLIŽA SE ŽELEZNA CESTA	67
8 ŽIVE NAJ VSI NARODI	73
9 BOD' MOJA, BOD' MOJA	83
10 OD NEKDAJ LEPE SO KRANJICE SLOVELE	89
11 PROJEKCIJSKA SOBA	95
12 KO BREZ MIRU OKROG DIVJAM, PRIJATLJI PRAŠAJO ME, KAM?	97
12.1 ZAČETEK 20. STOLETJA	101
12.2 PRVA SVETOVNA VOJNA	103
12.3 MED OBEMA VOJNAMA	107
12.4 DRUGA SVETOVNA VOJNA	113
12.5 TITOVA JUGOSLAVIJA	121
12.6 NOVA DRŽAVA SLOVENIJA	127
O RAZSTAVI	131
PODOBE NASTAJANJA STALNE RAZSTAVE	132
PODOBE Z RAZSTAVE	134

REPUBLIKA SLOVENIJA
**MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST, KULTURO IN ŠPORT**

MESTNA OBČINA KRANJ

**GORENJSKI
MUZEJ**

UVOD

Gorenjska je neizmerno bogata s kulturno in z naravno dediščino. Na Gorenjskem se je rodil in živel največji slovenski pesnik, dr. France Prešeren, tu izvira najdaljša slovenska reka, Sava, in v osrčju Julijskih Alp je naša najvišja gora, Triglav, simbol slovenstva. 5

Zaradi svoje lege je bila Gorenjska od najstarejših arheoloških obdobij gospodarsko in kulturno del jugovzhodnoalpskega prostora. Njena naravna bogastva so omogočala gospodarski razvoj od prve prisotnosti človeka vse do danes: lov, železarstvo, rudarstvo, gozdarstvo, kmetijstvo, turizem. Nahajališča železove rude so botrovala razvoju železarstva, ki je bila pomembna gospodarska dejavnost vse do zatona v 20. stoletju, les je bila osnova oglarstvu in stavbarstvu, rodovitna zemlja pa za pridelavo hrane in razvoj živinoreje. Preko Gorenjske in njenih gorskih prelazov so vodile trgovske poti in z izgradnjo karavanško-bohinjske železnice, ki je bila takrat vez med Srednjo Evropo ter Jadranom, je gospodarstvo dobilo ponoven zagon.

Skozi stoletja se je s prepletom duhovnega in materialnega življenja oblikovala kulturna dediščina, ki je sprva prehajala iz roda v rod, danes pa jo hranimo tudi v muzejih in proučujemo v strokovnih ustanovah. V Gorenjskem muzeju, ki je osrednja muzejska in galerijska ustanova na Gorenjskem, hranimo velik del bogate snovne in nesnovne dediščine z našega območja in jo po najsodobnejših muzejskih metodah predstavljamo javnosti. Od ustanovitve našega muzeja leta 1953 je bilo postavljenih kar nekaj stalnih razstav, ki so se sčasoma zaradi potreb javnosti nadomestile z drugimi ali posodobile.

Grad Khislstein med prenovo.
(Foto H. Rant)

Pred desetimi leti smo odprli stalno arheološko razstavo Železna nit v Mestni hiši in v tistem času je dobil novo podobo s spremljajočo razstavo Prešernov spominski muzej v Kranju. Imamo stalne razstave v Planšarskem muzeju v Stari Fužini, Oplenovi hiši pod Studorom, Ljudsko umetnost v Mestni hiši, kjer gotske hodnike dopolnjuje stalna Dolinarjeva zbirka. V Muzeju Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici je predstavljena zgodovina 20. stoletja. Kljub atraktivnosti stalnih razstav je obstajala vrzel, saj celotna Gorenjska ni bila nikjer predstavljena na enem mestu.

Grad Khislstein med prenovo.

(Foto H. Rant)

Zato je bila leta 2008 novica takratne direktorice mag. Barbare Ravnik o obnovi grajskega kompleksa Khislstein med strokovnimi sodelavci Gorenjskega muzeja sprejeta z navdušenjem in obenem z odgovornostjo. Pred nami je bil nov izziv, ki je pomenil tudi edinstveno priložnost, da postavimo v obnovljenih prostorih gradu Khislstein stalno postavitev bogate kulturne dediščine celotne Gorenjske z vsemi presežki. 7 Oblikovala se je muzejska projektna skupina strokovnih sodelavcev s ciljem postaviti stalno razstavo Prelepa Gorenjska po najsodobnejših muzejskih metodah. Dolgoletne sanje o obnovljenem grajskem kompleksu Khislstein so se nam začele uresničevati in danes je pred nami nepogrešljiv vodnik po stalni muzejski razstavi Prelepa Gorenjska. Vsebina vodnika sledi postavitvi razstave.

Grad Khislstein med prenovo.

(Foto Ž. Kovačič)

Uredništvo kataloga je prevzela dr. Verena Vidrih Perko ob pomoči dr. Damirja Globočnika in strokovnih sodelavcev. Prepričana sem, da z dokončno obnovo grajskega kompleksa Khislstein Gorenjski muzej postaja s sodobnimi muzeološkimi prijemi in z odgovornim ravnanjem do naše javnosti prostor kulturnih dogodkov tako na lokalni, nacionalni ter mednarodni ravni in s tem pripomoremo k ohranjanju svoje identitete v evropskem prostoru.

Marija Ogrin,
direktorica

KAKO JE NASTAJALA STALNA RAZSTAVA *PRELEPA GORENJSKA* V PRENOVLJENEM GRADU KHISLSTEIN

9

Na pomlad leta 2008 smo se kustosi Gorenjskega muzeja z navdušenjem odzvali na novico o prenovi gradu Khislstein in možnost, da postavimo novo stalno razstavo. Od vsega začetka smo si bili edini, da si jo želimo zasnovati kot pripoved o ljudeh, deželi in železarjenju. In ker smo Prešernov muzej, smo želeli govoriti tudi o slovenstvu. Postavili smo si za cilj, da se z novo postavitvijo odzovemo potrebam naše javnosti. Po tehtni odločitvi in na podlagi uspešnih sodelovanj v preteklih letih, smo za glavnega projektanta izbrali priznanega zagrebškega arhitekta Željka Kovačiča.

Čakala nas je zahtevna naloga. Razstava se je morala prilagoditi strogim spomeniškovarstvenim zahtevam, arhitekturnim značilnostim in poslikavi stavbe. Koncept razstave smo zato začeli v najlepšem delu gradu, v Modri dvorani s poslikavami iz

Podoba z razstave
(Foto T. Lauko)

10

19. stoletja. Prostor nudi izviren zgodovinski okvir za temeljni razstavni prizor s štirimi pomembnimi slovenskimi možmi, Zoisom, Prešernom, Bleiweisom in Aljažem. Vsi štirje so povezani s Kranjem in z Gorenjsko, brez njihovih velikih dejanj in srčnih prizadevanj tedanje dobe bi ne bilo današnje samostojne Slovenije. Posebej smo izpostavili pomen slovenskega jezika in boj za slovenstvo. Osrednji razstavni prizor zato ponazarja tempelj s štirimi stebri in »oltarjem domovine«. Vanj smo postavili ilustrirano izdajo Prešernove *Zdravljice*, natisnjene konec leta 1944, in s tem poudarili pomen slovenske kulture za nastanek današnje države in obstoj Slovencev. Tudi romantično poslikana Zelena dvorana si je takorekoč sama izbrala razstavno vsebino. V njej smo poustvarili meščanski salon, kjer se je kot odmev na politična prizadevanja velikih mož tedanje dobe odvijalo kulturno življenje pod okriljem izobraženih žena. In ker v Modri dvorani srečamo Lovra Tomana s slovensko trobojnico, se je sama od sebe ponudila njegova ljubezenska zgodba z Josipino Urbančič Turnograjsko, ki kot pesnica in izobraženka pooseblja vlogo meščanske ženske 19. stoletja. Toda ker je bilo meščanstvo le ena od podob gorenjske preteklosti, smo sosednjo sobo namenili zgodbi o kmečkem dekletu in njeni bali s poslikanim pohištvom iz bogate zakladnice naših zbirk.

Vsi ostali razstavni prizori so izhajali iz osrednjega jedra v Modri in Zeleni dvorani. Da bi ustregli domačinom in tujce opozorili na lepote Gorenjske, smo pripoved začeli z maketo, ki v sliki in besedi prikazuje preteklost in sedanost naših krajev. Zgodbo o zemlji, ki je od pradavnine hranila in oblačila preprostega človeka, predstavlja druga soba. Pripoved sega v čas, ko so nastajale najstarejše vasi. Izbrani arheološki predmeti pričajo o domala treh tisočletjih železarskega znanja, ki je dalo pečat tudi sodobnemu gorenjskemu gospodarstvu. Sledijo prizori o grajski in cerkveni gosposki, zgodbe s Pustega gradu in Khislsteina dopolnjujejo podobe in kipi iz gorenjskih cerkva. Sledi sprehod mimo znanih kranjskih hiš, kjer se obiskovalec spogleduje z življenjem in smrtjo v starem Kranju. Seznan se tudi s prometom in trgovino.

Čas Marije Terezije je prinesel v naše kraje obvezno šolanje, več znanja pa je pomenilo napredek. Bridke zgodbe kroparskih kovačev so ujete v prgišče fužinarskega denarja, ki so ga smeli porabiti zgolj v trgovini svojega gospodarja.

11

Podoba z razstave
(Foto T. Lauko)

Prihod železnice, ki je pospešil razvoj podjetništva in trgovine, je Kranj vključil v tok splošnega razvoja. V ta čas segajo zametki kranjske industrije, ki je dala pečat razcvetu gorenjskega gospodarstva v prejšnjem stoletju. To pa je že tudi začetek prepletene zgodbe o 20. stoletju, ki smo ji dodelili prostor na grajski podstrehi, med labirinti izvirne strešne konstrukcije.

12

Podoba z razstave
(Foto T. Lauko)

Našo pripoved smo zaključili z osamosvojitvijo Slovenije. Velik izziv nam je predstavljala obsežna grajska mansarda. Z dodanim stopniščem se je spremenila v privlačno razstavišče, namenjeno vsem tistim muzealijam, za katere ni bilo prostora na stalni razstavi, a se nam je zdelo škoda, da bi ostale skrite v muzejskih depojih. Na tem delu naj bi se obiskovalci razvedrili, za trenutek posedli, spili kavo iz avtomata ali pa se zgolj prijetno družili ob svojih lastnih razstavnih zgodbah. Zaradi nedoumljivih peripetij okoli grajske prenove je na naše veliko razočaranje ostala obsežna mansarda prazna.

V drugem nadstropju grajske stavbe so prenovljeni prostori namenjeni občasnim razstavam in vključevanju lokalne skupnosti v muzejska dogajanja. V eni od soban bomo lahko prirejali tudi priložnostne muzejske večere, ki so že dolga

tradicija Gorenjskega muzeja in priljubljena oblika širjenja novih znanj v javnosti.

Z našimi obiskovalci smo bili tesno povezani že od samega začetka priprav, zato nam ni bilo težko stalne razstave ukrojiti po njihovih potrebah. Med nastajanjem smo jih spraševali za mnenje in sproti dopolnjevali manjkajoče. Na razgovor smo povabili izbrane recenzente, predstavnike naše muzejske javnosti v malem. Poslali smo jim tekste v branje in njihove pripombe v največji meri tudi upoštevali, za dragoceno pomoč se jim najlepše zahvaljujemo!

S predmeti naše dediščine smo želeli pripovedovati vesele, žalostne in resne zgodbe o prednamcih, o njihovi modrosti in znanju. Zato je razstava zbir zgodb o ljudeh, ki so v dolgi preteklosti živeli na Gorenjskem. Je priča njihove ljubezni do zemlje in pokrajine ter njihove neomajne vere v prihodnost slovenskega rodu.

Upamo, da nam je namen v največji meri uspelo doseči. Obiščite nas!

13

Dr. Verena Perko,
muzeološki vodja stalne razstave

V Kranju, 29. septembra 2011

1

PRELEPA GORENJSKA

/iz pesmi Slavka Avsenika na besedilo Ferija Souvana/

Panorama Gorenjske
Panart d.o.o., Lesce

16 Gorenjska pokrajina, kot jo doživljamo in imamo radi danes, se je oblikovala mnogo milijonov let. Vanjo so ledeniki in deroče vode vrezovali kanjone, doline in rečne struge, nastala so jezera. Najstarejše sledi človeka na Gorenjskem segajo le nekaj deset tisoč let v preteklost. Prazgodovinska naselja in grobišča nekdanjih prebivalcev so bila odkrita v mnogih gorenjskih krajih. S prihodom Slovanov, ki so se pomešali s staroselci, je prevladala slovanska govorica, sčasoma se je izoblikoval slovenski jezik. Pomešale so se zakladnice prastarih znanj in običajev, ohranila so se stara imena rek in gora. Predvsem pa se je ohranila večšina železarjenja, ki ga na Gorenjskem poznamo že 2800 let.

Gorenjska je bila zaradi gozdov, bogastva železove rude in železarskih veščin, rodovitnih polj in živahnih trgovskih poti gospodarsko trdna. V gospodarnosti, navezanosti na zemljo, veri in maternem jeziku koreninita deželna zavest in zavest o slovenstvu. Zato so gorenjske domačije dale tolikšno število izobražencev.

Razstava *Prelepa Gorenjska* je poklon deželi in ljudem. Je pa tudi klic k srčnosti, da skrbno ohranjamo, kar smo prejeli od prednikov.

SAVA JE BILA NEKOČ SAVERKNA

*Napisni kamen
Saverkni iz Podkorena,
začetek 2. stoletja po Kr.*
(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto T. Lauko)

Leta 2005 je bil na kupu ruševin kajže v Podkorenu najden rimskodobni kamen s posvetilnim napisom, ki ga je dal postaviti neki Štefan, latinsko Stefanus, s svojci v čast Saverkni. Zaradi bližine savskih izvirov pri Zelencih velja prepričanje, da se ime Saverkna nanaša na božanske sile vodnega izvira današnje Save. Rimljani so pred 2000 leti območje današnje Gorenjske vključili v ozemlje Italije in s pridom izkoriščali plodna polja, rudna bogastva in trgovske poti čez gorske prehode.

17

Janez Vajkard Valvazor, *Ljubelj*
1679, bakrorez.

Kranjski plemič in učenjak Janez Vajkard Valvazor (1641–1693) je v delu Topographia ducatus Carniolae modernae, 1679, objavil bakroreze mnogih krajev tedanje dežele Kranjske.

Jožef Wagner, *Ljubelj*
1842, litografija

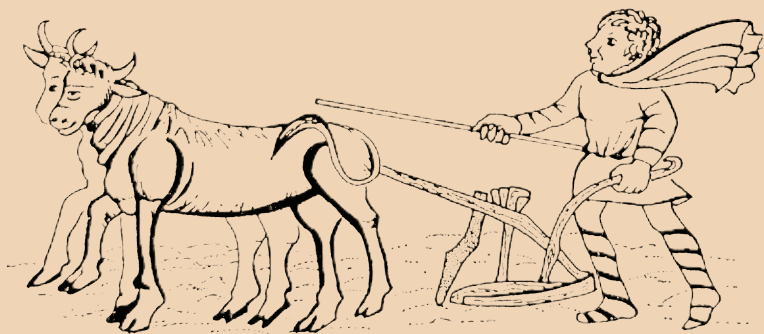
(Zbirka Gorenjskega muzeja)

*Risar, topograf in
založnik Jožef Wagner
(1803-1861) iz Celovca
je dal v letih 1842-1848
natisniti gorenjske
vedute v tehniki
litografije.*

Ljubelj leta 2010
(Zbirka Gorenjskega muzeja)

2 ŽIVLJENJE JEČA, ČAS V NJI RABELJ HUDI

/France Prešeren/

**Zemlja je človeku pomenila vse.
Kmetija, bližnja cerkev in grad –
to je bil ves njegov svet.
Življenje sina se ni mnogo
razlikovalo od življenja očeta.**

Gosposka je med 10. in 15. stoletjem zemljo razdeljevala na posamezne kmetije, ki so se na Gorenjskem kot celote dedovale iz roda v rod. Kmet je obdeloval podeljeno zemljo, od pridelka je oddajal velik delež zemljiškemu gospodu in opravljal obvezno tlako. Obdelovanje zemlje je od kmeta terjalo veliko ročnega dela in trdega garanja. Fevdalec je imel moč tudi nad kmetovim življenjem, med drugim je dajal dovoljenja za poroko in odločal o dedovanju. Družine so imele veliko otrok, neredko več kot deset, a jih je zaradi lakote, bolezni in vojn le malo preživelo. Kmetijo je dedoval le eden, drugi so se poročili v bližino ali šli za hlapce in dekle.

NASELJEVANJE SLOVANSKIH PRIŠLEKOV V NAŠE KRAJE

Naseljevanje Slovanov na prostor današnje Gorenjske se je začelo v drugi polovici 7. stoletja po Kr. To je dobro razvidno iz pokopališč in redkih ostankov naselbin, npr. na Pristavi na Bledu, v Dobrem Polju in Šmartnem pri Cerkljah. Za prišleke so bila zelo vabljiva že obdelovana zemljišča. Na njihovih robovih so postavili številne nove naselbine, kot se najbolje kaže v Blejskem kotu. V ruševine rimskih vil so včasih pokopavali svoje pokojnike, kot npr. v Britofu pri Kranju in na Rodinah.

Stik slovanskega prebivalstva s staroselci je očiten v materialni kulturi, pri lončarstvu, a tudi pri nekaterih vrstah nakita. Ohranil se je tudi v ljudskem izročilu, v pripovedkah o Ajdih, rojenicah in sojenicah ter o belih ženah.

Stara naselja, ki so jih po padcu rimskega cesarstva zgradili na težko dostopnih višinskih krajih, npr. Ajdna, Sv. Lovrenc in Gradišče nad Bašljem, Sv. Jakob nad Potočami, Trnje pri Škofji Loki itd., so po slovanskem prihodu opustela. V največjem in najpomembnejšem poznoantičnem naselju, z obzidjem zavarovanem Kranju, pa je življenje teklo naprej. Zgodnja slovanska naselitev ni posegla vanj, pač pa so nove naselbine nastale v njegovi okolici, na Gorenji Savi, v Spodnjih Bitnjah, na Drulovki in na Mlaki pri Kranju.

Šele s pokristjanjenjem prebivalstva v 9. stoletju je Kranj kot sedež prafare ponovno postal upravno in cerkveno središče. Ob cerkvi se je raztezalo obsežno pokopališče za prebivalstvo iz širše okolice. Kranj je postal središče kneževine Karniole, kasneje, po frankovskih upravnih reformah, pa sedež mejne grofije.

Dr. M. Sagadin

21

Pomemben delež je gospodarstvu Gorenjske dajalo železarstvo, ki sodi med zelo stare veščine. Na naših planinah so ljudje iskali železovo rudo že pred več kot dvema tisočletjema. S seboj so gnali drobnico in živino, zato je železarjenje od nekdanj povezano s planšarstvom.

Toda železo je bilo od samega začetka predvsem sredstvo moči in nadvlade, pripadalo je vladarju. Od velikih količin pridelanega in v svetu priznanega noriškega železa so domačini imeli predvsem posredne koristi – zaslužek pri oglarjenju, rudarjenju, tovarništvu, železarstvu in fužinarstvu, kar je Gorenjski od nekdanj dajalo gospodarsko trdnost.

Železna ingota iz Lesc
(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto T. Lauko)

Leta 2007 so delavci med gradnjo gorenjske avtoceste pri Lescah naleteli na tri železne ingote, železarske polizdelke izpred 2000 let. Skoraj gotovo so odkriti predmeti izdelek okoliških železarjev, namenjeni v neznano predelovalno središče rimskega imperija. Noriško železo ali železo z jeklu podobnimi lastnostmi, ki so ga izdelovali na Koroškem in Gorenjskem, je v antiki slovelo daleč naokoli. Kvaliteto izdelkov je omogočala z manganom bogata železova ruda, pa tudi posebno znanje domačih železarjev. Ti so izdelke dodatno oplemenitili s prekovanjem različnih vrst surovega železa in rabo ustreznega oglja. Tako so zvišali stopnjo ogljika v železu in približali njegove lastnosti jeklu.

22

Črna kuhinja, hiša in enolična hrana

Srednjeveške hiše v naših krajih so bile enoprostorne, lesene, grajene iz brun, vhod je pred padavinami zakrivala lopa. Dim se je širil po vsem prostoru in uhajal na prosto skozi slamnato streho. Ognjišče je bilo srce kmečkega doma, ogenj je razsvetljeval, grel in omogočal pripravo jedi. Hiše načrtno naseljenih, na primer v Bitnjah ali Šenčurju pri Kranju, so gradili organizirano po enotnih vzorih, verjetno so imele že zidane peči z ognjiščem.

Na drugi strani vhodne lope je pod isto streho stal hlev. Pred okrog 500 leti so ognjišče prestavili v vežo, čemur pravimo danes *črna kuhinja*. Nezadimljena soba s pečjo, ki jo na Gorenjskem imenujemo *hiša*, pa je postala osrednji družinski bivalni prostor. Sčasoma so začeli graditi tudi večprostorne hiše.

Hrana je bila preprosta, iz živil, ki so jih sami pridelali ali nabirali v naravi. Temeljila je na žitih v obliki kaše ali moke. Ponazarja jo star kmečki rek *osemnajskat kaša, poj pa nedela*. Zaradi kaše kraje pod gorami od Begunj do Žirovnice ljudje še danes imenujejo Kašarija. Ponekod so namesto kaše kuhali močnik iz moke in vode, po gorenjsko *sok*.

Ognjišče v pastirskem stanu na Velem polju, fotografirano leta 1978. Ognjišče je bilo zgrajeno iz lesenega oboda, nasutega kamenja in peska. To je najpreprostejši tip ohranjenih ognjišč na Gorenjskem, nekdanj značilnih za lesene hiše.

(Fototeka Gorenjskega muzeja, foto D. Holynski)

Kako je nastala vas Rodine

V času rimskega cesarstva so na Gorenjskem zrasle številne vile rustike, bivalna in gospodarska poslopja, ki so jih obkrožala pripadajoča polja s travniki. Ena takšnih kmetij je bila odkrita tudi na Rodinah. Kasneje so se okoli ruševin naseljevala nova ljudstva in se mešala s staroselci. Nazadnje je te kraje pred 1400 leti poselil slovanski živelj. V Rodinah, Smokuču, Doslovčah, Begunjah in Mostah so bili odkriti tudi grobovi iz tega časa. Zato ne čudi, da je bilo že v 10. stoletju na Rodinah središče prafare z zavetnikom sv. Klemenom. Tedaj sta bili v vasi že najmanj dve kmetiji. To je bil tudi čas razdeljevanja zemlje, ki ga je vodil fevdalni gospod. Tako se je oblikoval sistem obdelovanja zemlje po kmetijah, hubah.

Število kmetij je sčasoma naraščalo. Vsak kmet je dobil kos zemljišča za hišo in gospodarsko poslopje, njive in travniki pa so bili na več krajih v okolici vasi. Za večino Gorenjske je bilo značilno, da je zemlja razdeljena na grude, zemljišča različnih velikosti in oblik.

Z naraščanjem prebivalstva so se skozi stoletja zemljišča delila na nove obdelovalne enote, dodatno zemljo pa so morali poiskati zunaj prvotnega jedra tudi s krčenjem gozda.

Učinek tega večstoletnega razvoja vasi z dedovanji zemljišč in manjšimi nakupi je dobro razviden iz franciscejskega katastra iz 19. stoletja.

PRVE OMEMBE GORENJSKIH VASI V PISNIH VIRIH

Srednji vek je od 11. do 15. stoletja v mnogih pogledih izoblikoval gorenjsko pokrajino ter njeno gospodarsko in družbeno strukturo, ki se je ohranila več stoletij. Nastale so vasi z imeni, ki jih poznamo še danes. Po vaseh pa so nastajale enodružinske kmetije, imenovane hube. Na Gorenjskem so najzgodnejši zapisi v pisnih virih po večini iz krajev s škofjeloškega in širšega radovljiškega območja.

973 Škofja Loka, Selca, Žabnica, Suha pri Škofji Loki

1002 Stražišče pri Kranju

1004 Bled

1029 Dovje

1050 Kranjska Gora

1050 Begunje, Brezje, Krnica, Želeče in Mužje pri Bledu

1050 Bistrica pri Trziču, Kovor, Leše, Visoče pri Kovorju

1060 Preddvor

1063 Koritno

1065 Bohinj

1075 Sebenje, Selo pri Bledu, Zasip pri Bledu, Zgoša

1085 Mlino pri Bledu

Voz na srednjeveški freski Sv. Nedelje iz Crngroba, ki prikazuje pranje lanenega platna.

(Rekonstrukcija freske, Slovenski etnografski muzej, foto M. Habič)

SREDNJEVEŠKA ŠKOFJA LOKA

Škofja Loka je eno izmed naših najlepših srednjeveških mest. Prvotno se je imenovalo Loka, v srednjeveških listinah pa so zapisane naslednje oblike imena: Lonca, Loka, Lack. Ker je rimsko-nemški cesar Oton II. leta 973 mesto z okolico podaril freisinškim škofom, se je sčasoma preimenovalo v Škofja Loka ali nemško Bischoflack. Loško gospostvo je bilo največje na Slovenskem in je obstajalo do leta 1803.

Upravno središče loškega gospostva so freisinški škofje zgradili na vzpetini ob sotočju Poljanske in Selške Sore. Najstarejši je bil grad v obliki stolpa na Kranclju. V 13. stoletju pa so dodali še spodnji grad z ugodnejšo gospodarsko in prometno lego. Pod njim je zraslo naselje obrtnikov in trgovcev, ki se leta 1248 prvič omenja kot trg, leta 1274 pa že kot mesto. Mesto in grad je obdajalo obzidje s petimi mestnimi vrati. Znotraj obzidja je bilo malo prostora, zato so meščani gradili visoke hiše, med katerimi so vodile ozke ulice. Več prostora je bilo le na današnjem Mestnem trgu. Meščani so se v srednjem veku ukvarjali z obrtjo in s trgovino, delno tudi s kmetijstvom.

Škofja Loka je ležala ob pomembni trgovski poti, ki je vodila s Štajerske preko Tuhinjske doline, Kamnika in Smednika na Primorsko ter preko Ilirske Bistrice na Reko.

Na Sorško polje, v Poljansko in Selško dolino, ki so bili okoli leta 1000 redko naseljeni, so freisinški škofje naseljevali priseljence z Bavarske, s Koroške in Tirolske. Da bi imele nove kmetije dovolj zemlje, so posekali obsežne gozdove. Priseljevanje in nastajanje novih kmetij, ki se je začelo v 11. stoletju, se je na ravninskem delu gospostva zaključilo pred koncem 13. stoletja. V obeh dolinah pa so nastajale nove vasi in samotne kmetije še vse do konca 15. stoletja. V tem času so Železniki postali železarsko središče s fužinami.

Freska Svete Nedelje, sredina 15. stoletja, delavnica Janeza Ljubljanskega, zahodna fasada cerkve v Crngrobu.

(Rekonstrukcija originala, hrani Loški muzej Škofja Loka, foto J. Štukl)

Okrog trpečega Kristusa je nanizanih devet pasov s 47 prizori. Na njih lahko opazujemo opravila, s katerimi vernik ponovno muči Odrešenika, če jih opravlja na nedeljo ali ob prazniku. Vse, ki so se pregrešili, čakajo muke v peklu, naslikanem desno spodaj. Freska je zanimiva zaradi upodobitve nekaterih srednjeveških dejavnosti in obrti, kot so npr. lov s sokolom, podkovanje konja, pridelovanje lanu, predenje in tkanje, barvanje platna, kopanje, obiskovanje gostišč, plesa itd.

Pozdrav iz Skofjeloke. 23/21903. Pomalu piil sestj u kome - jesti vici
lik dui a bude zase jedna obyizolka v knizi. Az dosud poiva
jektu - mnoherduy groove jani. Neoviv vrbt jak dlonko - v
rad se obrati v lekuvu. Se xponimkom, pozdravom a pusem

Prešeren

3 GRADOVE SVETLE ZIDA SI V OBLAKE

/France Prešeren/

Podložnik je bil odvisen od fevdalca, hkrati pa je bil tudi fevdalec odvisen od podložnikovega dela, kajti bogastvo in moč mu je dajala le skrbno obdelana zemlja. Lastnica posestev je bila tudi Cerkev in zato globoko vpeta v fevdalni red, obenem pa je obvladovala duhovno življenje tako gospoda kot kmeta.

Grad je bil utrjen dom graščaka, središče njegove zemljiške posesti in sodne ter upravne oblasti nad podložniki. Najstarejši ohranjeni grad na Slovenskem je blejski, omenjajo ga pisni viri že leta 1011. Med 11. in 16. stoletjem je bilo na Gorenjskem zgrajenih več sto gradov, dvorcev in graščin. Najzgodnejši gradovi so bili utrjeni stolpi, ki so na strateških točkah varovali ceste, prehode in ljudi. Graščak je bil odgovoren in podrejen višjemu fevdalnemu gospodu, ki mu je dodelil zemljo. Njegova

28 moč in usoda sta bili odvisni od rodbinskih vezi, uspehov in porazov.

Skoraj vsaka vas je imela cerkev. Mnoge so bile poslikane s freskami in sodijo med najlepše spomenike tega časa v Sloveniji.

Cerkve so v času turških vpadov nudile varno zatočišče okoliškemu prebivalstvu, zato so mnoge izmed njih obdali z obzidji.

Srednjeveška zemljiška gospodstva

Ob koncu 10. stoletja je vladar začel zemljo razdeljevati med pomembne plemiške družine in škofije. V začetku 13. stoletja so bili na Gorenjskem najmočnejši grofje Andeški. Njihovo središče je bilo v Kamniku, bili pa so tudi ustanovitelji mesta Kranj. Preostalo ozemlje je bilo razdeljeno med freisinško in briksenško škofijo ter plemiško rodbino Ortenburžanov.

Okoli leta 1400 so bili Ortenburžani na vrhuncu svoje moči, ki je med drugim temeljila tudi na železarstvu. V lasti so imeli več gradov, med njimi tudi Pusti grad nad Lipnico.

Po izumrtju grofov Andeških in Ortenburžanov so Celjski grofje podedovali tudi njihova posestva in gradove na Gorenjskem.

29

- ◀ Bled na bakrorezu iz knjige Janeza Vajkarda Valvazorja *Topographia ducatus Carniolae modernae*, tiskane leta 1679.

V začetku 11. stoletja so bili prebivalci staroslovanske župe na Bledu vključeni v blejsko gospodstvo. Grad je postal za osem stoletij upravno, gospodarsko in kulturno središče briksenške posesti na Gorenjskem.

Zemljiška gospodstva na Gorenjskem v začetku 13. stoletja.

(Zgodovinski Institut Milka Kosa, ZRC SAZU)

Pusti grad ali Lipniški grad ali Waldenberg

Za Pusti grad poznajo okoličani več imen, imenujejo ga tudi Lipniški grad ali Waldenberg.

Koroška plemiška rodbina Ortenburžanov, ki je na začetku 12. stoletja pridobila ozemlje pod Karavankami, je posest upravljala z gradu Kamen pri Begunjah in s Pustega gradu pri Lipnici. Slednjega zgodovinski viri prvič omenjajo leta 1228, ko ga je prevzel grof Friderik Ortenburški. Njegov rod je tu živel do leta 1418, ko je umrl Friderik III., zaslužen tudi za razvoj železarstva na Gorenjskem.

Razvaline
Pustega gradu
(Foto T. Hladnik)

Zgodba o Pustem gradu

Smrt zadnjega Ortenburžana je pustila sled tudi v ljudskem izročilu Lipniške doline. Legenda pripoveduje o grofu in njegovi nezvesti ženi. Prevarani grof je spoznal lepo deklico in zaživel z njo na Pustem gradu. Ko mu je rodila sina, se jima je žena maščevala tako, da je dojenčku skrivaj zabodla iglo v glavo. Možu je ponudila polovico jabolka, ki ga je prerezala z nožem, zastrupljenim samo na eni strani. Sama je pojedla nezastrupljeno polovico. Grof je šele ob mrtvem sinu spoznal ženino zahrbtnost. V smrtni agoniji jo je vrgel z grajskega obzidja, grad pa zažgal. Žena se je spremenila v kačo, ki naj bi še danes lazila po ruševinah. Rešil naj bi jo tisti, ki bo kot dojenček ležal v zibelki, stesani iz lipe, posekane na ruševinah Lipniškega gradu, in ki mu bo grofica pokazala tamkajšnje zaklade.

NAJSTAREJŠI GRADOVI NA GORENJSKEM

Prvi zidani gradovi na Gorenjskem so bili v 11. in 12. stoletju postavljeni na težko dostopnih ali naravno zavarovanih krajih. Veliko srednjeveških gradov je nastalo kot posledica prihoda tujih cerkvenih in posvetnih zemljiških gospodov v naše kraje in v zvezi z njimi jih omenjajo različne listine.

1011	<i>Blejski grad</i>
1074	<i>grad v Stari Loki</i>
1075	<i>briksenška utrdba v Kranju</i>
1136	<i>grad Smlednik</i>
1147	<i>grad Preddvor</i>
1154	<i>grad v Sori pri Medvodah</i>
1156	<i>Novi grad nad Preddvorom</i>
1174	<i>Gradišče nad Bašljem</i>
1178	<i>Grad Goričane</i>
1192	<i>grad Wartenberg pod Šmarjetno goro</i>
1202	<i>Stari grad in Mali grad v Kamniku</i>
1228	<i>Pusti grad pri Lipnici</i>
1250	<i>Mengeš</i>
1262	<i>Loški grad</i>
1263	<i>grad Kamen</i>
1268	<i>grad Jablje</i>
1278	<i>grad Strmol</i>

31

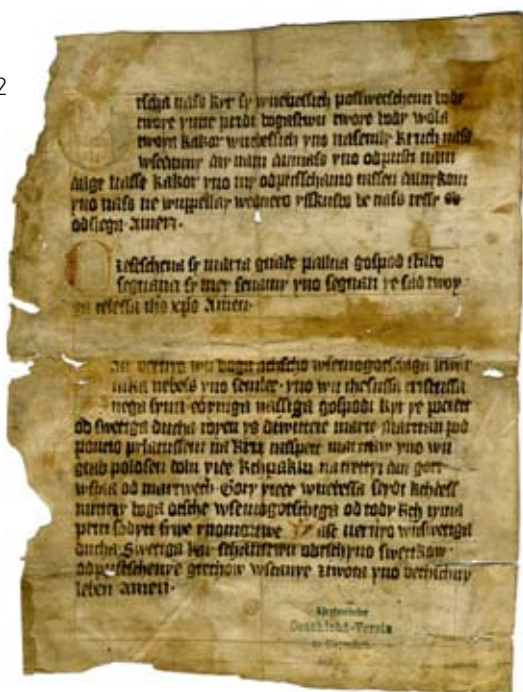
Ortenburški rudarski red

Ortenburški rudarski red je srednjeveški pravni dokument. Leta 1381 ga je izdal ortenburški grof Friderik in je eden najstarejših tovrstnih dokumentov na Slovenskem. Nastal je kot posledica spremenjenih družbenih in gospodarskih razmer v 14. stoletju v širši okolici Jesenic in v Gornjesavski dolini. Poljedelstvo in

živinoreja sta bila tu slabo razvita, zato tudi zemljiški gospodje niso mogli pobirati dajatev v takem obsegu kot drugod na Gorenjskem.

Načrtnejša gospodarska politika Ortenburžanov je razmere izboljšala. Naseljevali so zaraščena in močvirnata območja in jih spreminjali v rodovitna polja. Tudi postopek taljenja železove rude je postal drugačen. Niso je več talili v neposredni bližini nahajališča rude v preprostih talilnih jamah, kamor so morali dovajati zrak. V dolini, ob vodni sili, so gradili plavže, kjer so bili v obratu združeni peči, mehovi in kladiva. Lastnik je med drugim moral zaposliti tudi več ljudi, ki so opravljali različna dela. Ortenburški rudarski red je začel pravno urejati odnose med rudarskimi mojstri, lastniki peči in delavci. Predstavlja tudi mejnik, ko se končuje staro železarjenje v višje ležečih krajih nad Jesenicami in se začenja novo v dolini.

32

Rateški rokopis
Je imenovan po kraju nastanka in je drugi najstarejši dokument v staroslovenskem jeziku. Očenaš, Vera in Češčenamarija so zapisani v mešanici gorenjščine, dolenjščine in ziljščine.
Rokopis je nastal med leti 1362 in 1390, ko so Rateče še spadale k župniji Marija na Zilji blizu Beljaka. Ker pa je bil odkrit v Celovcu, ga imenujemo tudi Celovski rokopis.
(Koroški deželni arhiv Celovec)

STENSKO SLIKARSTVO

S pomočjo prizorov na freskah v cerkvah so ljudje spoznavali biblijske zgodbe in verske nauke. V tem času je bila namreč večina prebivalstva nepismena, duhovniki pa so maševali v ljudstvu nerazumljivem latinskem jeziku.

Podružnična cerkev sv. Lenarta na Bregu pri Preddvoru

Slovi po srednjeveških poslikavah. Freske v prezbiteriju in na obeh slavoločnih stenah spadajo med najlepše in najboljše ohranjene srednjeveške poslikave. Izdelala sta jih najbrž po imenu neznana furlanska mojstra okrog leta 1420.

Slavoločna
stena iz
cerkve Sv.
Lenarta na
Bregu pri
Preddvoru
(Foto D.
Globočnik)

33

Večina srednjeveških cerkva v osrednjem delu Slovenije (Kranjske) je bila poslikana na podoben način. Oltarni prostor naj bi simbolično ponazarjal nebeški Jeruzalem na zemlji, kot ga poznamo po Janezovem razodetju. Na oboku je naslikan Kristus v slavi, kot Kristus Sodnik ali Odrešenik, obdajajo ga evangelisti oziroma njihovi simboli, lahko tudi cerkveni očetje. Na stenah pod njimi so apostoli, v pomenu dvanajst podpornih stebrov krščanstva. Ponekod so naslikani tudi angeli, ki pojejo,

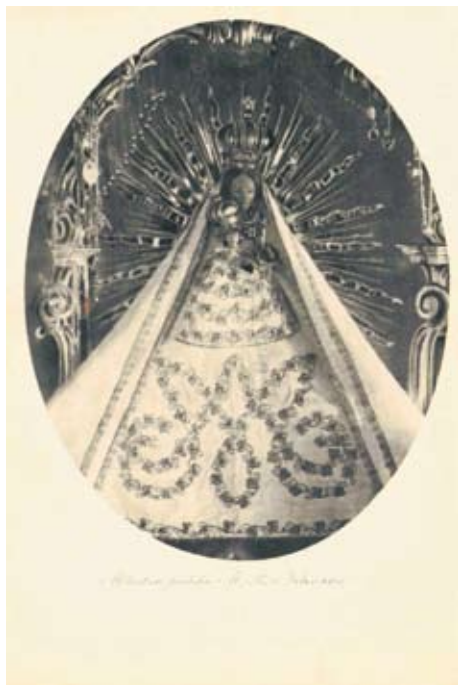
molijo ali igrajo na glasbene inštrumente. Za to vrsto poslikave oltarnega prostora se je uveljavilo ime *kranjski prezbiterij*.

Načinu poslikave prostora za vernike pravimo *slovenska gotska podružnica*. Zanj je značilna slavoločna stena s Kajnovim in z Ablovim darovanjem na zgornjem delu, ob straneh je upodobljeno Marijino oznanjenje, nad stranskimi oltarji pa so navadno svetniki ali prizori iz njihovega življenja. Po celotni severni steni je naslikan Pohod in poklon svetih treh kraljev, ki se pomikajo proti oltarju.

Na severni in južni steni so pogosto upodobljeni tudi Kristusov pasijon, legende zavetnikov cerkve in drugih svetnikov, prizori iz Marijinega življenja. Grozljiva podoba zadnje sodbe je naslikana na zahodni steni.

Z zunanjsčine srednjeveških cerkva je na mimoidoče zrla velika podoba sv. Krištofa. Praviloma je bila naslikana na strani, obrnjeni proti naselju. Po ljudskem verovanju naj bi pogled na podobo varoval pred nenadno smrtjo.

34

**Velesovska Marija z
Jesusom na razglednici
z drugega desetletja
20. stoletja**

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

*Marijin kip v božjepotni
cerkvi v Velesovem je
najstarejši v Sloveniji in
je hkrati edini ostanek
prvotne romarske
cerkve. Kip iz začetka
13. stoletja velja za
čudodelnega, od konca
14. stoletja ga oblačijo
v dragocene preobleke
liturgičnih barv.*

**Maja Šubic in
Irena Romih,
upodobitev
srednjeveškega
obeda, 2010.**

(Foto T. Lunder)

Kip Sočutne, kot pravimo podobi Marije z mrtvim Kristusom v naročju, izvira iz Bistrice pri Trziču. Narejen je iz lesa in je bil živahno obarvan. Približno leta 1510 ga je izdelal po imenu neznan mojster, ki ga danes nazivamo po Marijinem kipu iz Trboj pri Kranju kar »Mojster Trbojske Marije«.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Kako so jedli in pili premožni

Hrano in prehranjevalne navade plemstva je v svojem dnevniku nazorno popisal Pavel Santonino, ki je bil tajnik oglejskega patriarha. Santonino je med letoma 1485 in 1487 potoval na Koroško in Štajersko ter spotoma obiskal tudi nekaj gorenjskih krajev. V župniščih in samostanih so ga pogostili s kuhano ali pečeno perutnino, z ribami, divjačino, govedino in jagnjetino z omakami. Santonino omenja tudi juhe in zelje s slanino. Skoparili niso niti s sladicami, sadjem in siri, z belim kruhom in izvrstnimi vini. Pri večjih gostijah so postregli vsaj s sedmimi jedmi.

35

SREDNJEVEŠKI KAMNIK

Najstarejše sledi poselitve v Kamniku so odkrili na Malem gradu. Ostanke bivališč segajo v mlajšo kameno dobo, v 4. tisočletje pred Kr. Na istem mestu je v zgodnjem srednjem veku stala staroslovanska naselbina, kjer je bil morda tudi sedež župana. Poleg se je razprostiralo pokopališče z najstarejšo kapelo, ki je stala na mestu sedanje malograjske kapele.

Od približno leta 1000 je bil Kamnik sedež posesti mejnih grofov Sempt-Ebersberških. Njihova posest je ležala severno od Save, med Trojanami in Kokro.

Najslavnejše dni je Kamnik doživel pod bavarsko plemiško družino Andeških, ki je kraju podelila mestne pravice. Kamniški meščani so prvič omenjeni v listini iz leta 1229.

Andeški so mestu zagotovili trdno gospodarsko osnovo z uvedbo prisilne poti skozi Kamnik in Tuhinjsko dolino, ki je nadomestila prejšnjo po Črnem grabnu. Kamnik je postal tudi sedež mejnega grofa Kranjske in dobil kovnico, ki je kovala še tudi za Spanheime, ki so pridobili kamniško posest leta 1248 in nasledili Andeške.

Glavno trgovsko pot med Štajersko in Kranjsko mimo Kamnika sta nadzirala dva gradova. Oba so postavili bavarski grofje Andeški. Stari grad je stal na skalnem grebenu, na strmi razpotegnjeni pečini pa je bil zgrajen Mali grad. Slednjega po uničujočem potresu in požaru v 16. stoletju niso več obnavljali. Ohranila se je dvonadstrojna grajska kapela iz 12. in 13. stoletja, s prelepim romanskim portalom.

Dr. M. Sagadin

Turška nevarnost

Najsilovitejši turški vpadi segajo v čas po letu 1470. Cilj vpadov je bila predvsem Koroška, zato je bila Gorenjska oplenjena manj kot druge pokrajine. Kljub temu so kmetje okrog cerkva postavljali utrjena pribežališča, tabore, kamor so se ob turških vdorih zatekali z živino in imetjem.

Gradnjo taborov so nadzorovali zemljiški gospodje in deželni knez, saj je bila zaščita kmetov tudi v njihovem interesu. Na Gorenjskem so zgradili več kot trideset taborov. Tabor v Podbrezjah sodi med manjše. Njegova lega na vzpetini sredi ravnine je omogočala branilcem razgled na vse strani.

Obveščanje s prižiganjem kresov na izpostavljenih vzpetinah je bil najhitrejši način opozarjanja na turško nevarnost. S kresom na Ljubljanskem gradu so branilci zelo učinkovito in hitro obveščali o turški nevarnosti po Gorenjski. Tu pa so kresovi zaporedoma zagoreli na Šmarni in Šmarjetni gori, pri Sv. Petru nad Begunjami in v Beli Peči pri Ratečah. Signalizaciji je sledilo 37 prižiganje številnih manjših kresov na okoliških hribih, kamor so navozili velike količine lesa, namestili možnarje in postavili stražnice.

Protiturški tabor
v Podbrezjah
(Foto H. Rant)

Grad Khislstein v Kranju

Na mestu, kjer danes stoji grad Khislstein, je stalo obzidje že pred 1500 leti. To zemljišče so leta 1256 dobili v last Ortenburžani in na njem zgradili utrdbo. Po njihovem izumrtju v 15. stoletju je prešla v last Celjskih grofov in po smrti zadnjega Celjana pripadla Habsburžanom. Utrdbo je sredi 16. stoletja kupil Janž Khisl s Fužin in jo leta 1578 prezidal v plemiški dvorec. Grad se po lastniku imenuje Khislstein, čeprav so se od leta 1592 naprej menjavali različni lastniki.

JANŽ KHISL

(rojen okoli 1530, umrl 1593)

Janž Khisl s Fužin pri Ljubljani je bil uspešen podjetnik, lastnik mlina za izdelavo papirja in tedaj edine steklarne na Kranjskem. Papir je bil opremljen z vodnim znakom, grbom Khislov. Kot protestant je podpiral izdajanje slovenskih protestantskih pesmaric, bil je velik dobrotnik in podpornik znanosti ter umetnosti. Tudi Janžev sin Jurij je podpiral protestantsko cerkev na Kranjskem. Z njegovo smrtjo leta 1605 je rodbina Khisl na Kranjskem izumrla.

*Grb Janža Khisla
12. decembra 1561
je cesar Ferdinand I.
s plemiško diplomom
Janžu Khislu
izboljšal grb, mu
podelil plemiški
naziv in pravico
pečatenja z rdečim
voskom.*

*(Janez Vajkard Valvazor:
Opus insignium
armorumque, 1687–1688,
str. 38)*

4 DEŽELA KRANJSKA NIMA LEPS'GA KRA(N)JA

/po Francetu Prešernu/

Kranj, mesto s štirimi imeni, *Carnium*, *Creina*, *Krainburg* in *Kranj*.

Prazgodovinskemu naselju, ki mu ne poznamo imena, je sledil antični Karnij (*Carnium*), zatem srednjeveška *Creina*, nato *Krainburg* in danes Kranj. Ime in podoba današnjega mesta skrivata v sebi sledi neprekinjenega življenja šestih tisočletij.

40 Najstarejša domovanja, ki so jih razkrile številne arheološke raziskave na območju starega kranjskega mestnega jedra, so nastala na varnem skalnem pomolu nad sotočjem Save in Kokre v mlajši kameni dobi. Po razpadu Zahodnega rimskega cesarstva je tu zrasla močna germanska vojaška postojanka, za katero je bilo pred 1400 leti prvič zapisano ime Karnij, latinsko *Carnium*. Po odselitvi Langobardov in drugih germanskih ljudstev v Italijo v 7. stoletju se je staroselskemu prebivalstvu pridružil slovanski živelj.

Z mešanjem ljudstev in kultur so nastajale osnove slovenske kulture in jezika. Mesto je prevzelo pomembno vlogo pri nastajanju dežele Kranjske kot vojaško, upravno in gospodarsko središče s sedežem mejnega grofa. Kranj je stal ob trgovski poti, leta 973 omenjeni kot *Via Chreinariorum* ali cesta Kranjčanov. Antično ime Karnij je ohranjeno tudi v obliki imena *Creina*, prvič zapisanega leta 1060 v listinah briksenških škofov.

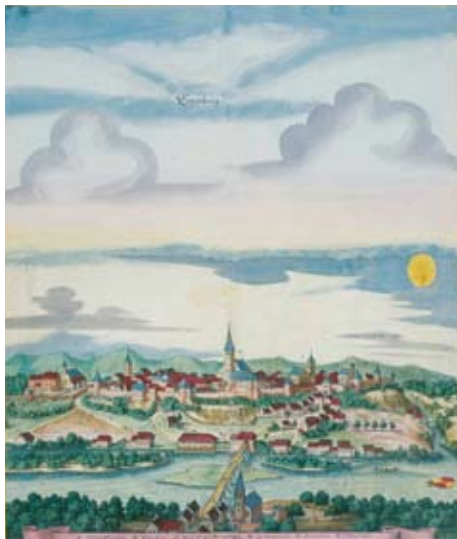
Kranj se je začel razvijati kot pravo srednjeveško mesto v 12. stoletju. Spada med najstarejša slovenska mesta, mestne pravice so mu podelili grofje Andeški. Leta 1256 je bilo mesto omenjeno kot *civitate Chreinburch* ali mesto Kranj.

V 14. stoletju je mesto prešlo v last Habsburžanov, ti pa so ga oddajali v upravljanje fevdalcem, med njimi tudi Celjskim grofom.

Kranj je bil do srede 18. stoletja deželno knežje mesto na Gorenjskem, podrejeno neposredno cesarju. Mesta Škofja Loka, Kamnik in Radovljica so bila podrejena svojemu zemljiškemu

Bakrorez Kranja, ki ga je leta 1649 v *Topografiji avstrijskih provinc* objavil Matthaüs Merian (1593–1650), je najstarejša znana upodobitev Kranja. Na njem je opazna pravilna piramidalna zasnova mestne vedute z osrednjim zvonikom farne cerkve. Bakrorez je služil kot podlaga kolorirane grafike v *Velikem atlasu*, natisnjenem v Amsterdamu leta 1672.

(Zbirka Gorenjskega muzeja,
Foto D. Holyński)

gosposdu. V času francoske okupacije od leta 1809 do 1813 je postal Kranj sedež občine, imenovane merija, in je leta 1810 za eno leto dobil državno nižjo gimnazijo s poukom v slovenskem jeziku.

Kranj je v 19. stoletju spadal med manjša mesta avstrijskega cesarstva z nemškim imenom *Krainburg*. Po letu 1918 se je z novo državo Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev dokončno uveljavilo ime Kranj. Rabo slovenskega imena je prekinila le nacistična okupacija med drugo svetovno vojno.

41

Obrtniki

V Kranju je bilo veliko obrtnikov, ki so oskrbovali meščane in okoličane, med njimi so bili mlinarji, kovači, mesarji, lončarji, usnarji, čevljarji, barvarji, krojači in drugi.

Okrog leta 1400 je v Kranju med drugimi delovalo 15 pekov.

Maja Šubic in Irena Romih, Mizaraska delavnica, 2011.

(Foto T. Lunder)

Povezani so bili v pekovskem cehu, ki je bil eden najstarejših v mestu. Po cehovskem pravilu so vsi peki oddajali kruh v krušno kamro, kjer je bil v skupni prodaji. Na ta način so si prizadevali za kakovost in enotno ceno izdelkov. Cilj cehovskega delovanja pa ni bil samo dobiček, temveč tudi ustvarjanje dobrin za stanu primerno življenje in zaščita socialno ogroženih družin v cehu. Tesarji so bili pomembni obrtniki za gradnjo hiš, ki so bile pretežno lesene in do 18. stoletja večinoma krite z lesenimi skodlami. Tesarsko orodje se ni bistveno spremenilo od antike pa vse do rabe električnih strojev.

Protestanti v Kranju

42

Kranj je povezan s protestantizmom. Primož Trubar, protestantski duhovnik in pisec prvih slovenskih knjig *Abecednika* in *Katekizma*, natisnjenih leta 1550, je krajši čas bival v Kranju in na gradu Brdo. Bil je gost grofov Egkhov, lastnikov gradu Brdo in kostne kapele ob kranjski župnijski cerkvi. Kranj je bilo tudi rodno mesto njegove žene Barbare.

V sedemdesetih letih 16. stoletja je postala Roženvenska cerkev v Kranju središče protestantizma z glavnim pridigarjem Gašperjem Rokavcem. Toda zaradi močnega katolicizma je že leta 1601 dal ljubljanski škof Tomaž Hren na kranjskem glavnem trgu sežgati vse protestantske knjige, razen *Biblije*, ki jo je v slovenščino prevedel Jurij Dalmatin.

PLEMIŠKA RODBINA EGKH

Grofi Egkhi so bili lastniki obsežnih posesti v okolici Kranja, med drugim tudi gradu na Brdu. V Kranju so imeli hišo ob župnijski cerkvi. Med njihovo hišo in cerkvijo, kjer je stala stara kostnica, so leta 1463 zgradili kostniško kapelo Matere božje. Pod kapelo je bila njihova družinska grobnica z grbom in letnico 1475.

Zlat uhan v obliki kače, ki požira svoj lasten rep iz grobnice Egkhov, 15. ali 16. stoletje.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Kranjske meščanske hiše

Gospodarska uspešnost meščanov se je odražala tudi v njihovem vsakdanjem življenju. Meščanske hiše so bile opremljene z boljšim pohištvom in raznovrstnim posodjem. V kuhinji je bilo odprto ognjišče z burklami za lonce, posoda je bila železna in kositrna, prevladovala pa je lončenina. Sklede, krožnike in vrče so hranili v lesenih sklednikih na steni.

Prostore so osvetljevali s svečami in z lojenkami na preprostih keramičnih ali kovinskih podstavkih in svečnikih.

43

Layerjeva hiša

Slikar Leopold Layer (1752–1828) je imel svojo delavnico v hiši, zgrajeni v začetku 19. stoletja. V njej so delovali tudi Layerjevi slikarski nasledniki.

Fasada ima baročno in klasicistično dekoracijo z bidermajerskimi vplivi. Na ugledno slikarsko družino nas opozarjajo tudi reliefi na fasadi. Eden izmed njih prikazuje doprsno podobo umetnika s slikarskim priborom. Notranjost hiše je bogato poslikana.

Layerjeva hiša
(Foto D. Globočnik)

Kositrno posodje, krožniki, skleda, vrč in ročke, 17. stoletje.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Keramični podstavki za sveče, čaše, bokali in krožnik iz lončarske peči iz 16. stoletja, odkrite med Khislsteinom in Lovskim dvorcem.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto R. Urankar)

Pokopališče ob kranjski župnijski cerkvi

44 Najstarejše pokopališče je nastalo okrog zgodnjekrščanske cerkve iz 6. stoletja, kjer so najprej pokopavali staroselsko in kasneje tudi slovansko prebivalstvo. Pokopališče se je ohranilo še vse do leta 1789, ko so ga preselili na prostor današnjega Prešernovega gaja. Gre za eno najpomembnejših srednjeevropskih pokopališč, na katerem so pokopavali neprekinjeno skoraj 1400 let. Obsežne arheološke raziskave pa so pokazale, da je to hkrati tudi najpomembnejše pokopališče iz časa slovanske poselitve. V zgodnjih grobovih je bilo odkrito veliko značilnega slovanskega in staroslovenskega nakita ter nožev. V kasnejših grobovih pa so našli poleg ostankov oblačil in redkega nakita številne križe in svetinjice, ki kažejo na pogosta romanja Kranjčanov v svete kraje.

Obsenčniki in prstani so najpogostejši nakit, odkrit v grobovih staroslovenskih žena, pokopanih na pokopališču ob kranjski župnijski cerkvi v 9. in 10. stoletju. Slovansko grobišče, odkrito pri kranjski župnijski cerkvi, je največje v Sloveniji.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Zlat nakit in beneški zlatnik iz grobov ob kranjski župnijski cerkvi, 15., 16. in 17. stoletje.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Ob gradbenih delih leta 1970 so v grobnici kranjske župnijske cerkve sv. Kancijana in tovarišev našli tudi na več lesenih, poslikanih krst iz druge

polovice 18. stoletja. V njih so bili pokopani duhovniki. Krste imajo črno-bele poslikave s križi ter simboli smrti in vstajenja.

ROŽNI VENEC IZ GROBA OB ŽUPNIJSKI CERKVI – ROMARSKA SVETINJA IZ KOMPOSTELE

Venec z jagodami iz bleščeče črnega premoga ali gagata z rokama, izrezljanima iz kosti, je bil odkrit v enem od številnih grobov pri kranjski župnijski cerkvi. Venci s črnimi jagodami so bili značilni za 17. stoletje, toda jagode so bile navadno lesene. Tudi križi na koncu venca so bili po navadi iz črnega lesa. Rožne vence iz gagata in z rokama, izrezljanima iz kosti, kot simbol Kristusa, pa najdemo le redko. S seboj so jih prinesli nekateri romarji iz Santiaga de Compostela, kar lahko domnevamo tudi za pokojnika iz groba pri župnijski cerkvi. Rožni venec ga je najverjetneje spremljal v grob kot dragocena svetinja in spomin na dolgotrajno romanje k svetemu Jakobu v Kompostelo.

45

Mag. D. Knez

Rožni venec iz gagata z rokama, izrezljanima iz kosti, 17. stoletje.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Župnijska cerkev sv. Kancija, Kancijana, Kancijanile in Prota

Stavba župnijske cerkve je ne le dragocen kulturni spomenik, temveč tudi pomembna priča mestnega razvoja. Prva cerkev je na tem mestu stala že okrog leta 500. Ohranili so se samo temelji istodobne osmerokotne krstilnice, ki jih danes lahko vidimo v kostnici ob cerkvi. V 10. stoletju je bila pod oglejskim patriarhatom ustanovljena kranjska pražupnija. V tem času so sezidali novo predromansko cerkev, ki je bila kasneje ob gradnji gotske stavbe porušena.

Kranjska cerkev spada med osrednje spomenike gotske arhitekture pri nas. Dolgi ali meščanski kor je bil zgrajen na prehodu iz 14. v 15. stoletje, dvoranska ladja s poznogotsko oblikovanim stropom in zvonik pa sta najbrž nastala med letoma 1440 in 1460. Stavba je kmalu postala vzor za gradnjo cerkva dvoranskega tipa, npr. v Škofji Loki, Radovljici in Crngrobu.

- 46 Obok, ki ga nosijo štirje osmerokotno oblikovani stebri, je okrašen s freskami iz okrog leta 1460, pripisanimi Žirovniškemu mojstru. Konec 15. stoletja je nastala reliefna upodobitev Oljske gore nad osrednjimi vhodnimi vrati.

KRANJSKI OLTAR

Od velikega poznogotskega oltarja župnijske cerkve, ki ga je dal izdelati kranjski župnik, arhidiakon Kranjske in doktor kanonskega prava Matija Operta okoli leta 1500, so danes ohranjena le še štiri poslikana krila. Njihov avtor je znan pod imenom Mojster Kranjskega oltarja ali tudi Vid iz Kamnika, ki se je podpisoval s kraticama imena VF.

Oltar je bil narejen v obliki omare, v kateri so bili kipi, najbrž cerkvenih zavetnikov, ki sta jo zapirali poslikani krili. Ob delavnikih, ko sta bili krili zaprti, sta bila vidna prizora s Kristusom na Oljski gori in Vstajenje. Ob praznikih, ko sta

bili krili odprti, pa prizora iz legende cerkvenih zavetnikov. Na enem beg oglejskih mučencev Kancija, Kancijana, Kancijanile in njihovega učitelja Prota, na drugem krilu njihovo mučeništvo. Svetniki so umrli mučeniške smrti v kraju Aquae Gradatae (danes Škocjan ob Soči), bili so zelo čaščeni na območju oglejskega patriarhata.

Desna tabla prikazuje biriča, ki vleče Kancija iz bratovega objema, njuno sestro Kancijanilo pa silijo k čaščenju malika, ki ga je slikar upodobil na renesančnem stebriu. Levo spodaj je obglavljeni učitelj Prot, desno Sizinij. Prizoru prisostvuje množica gledalcev. Figura, katere pogled je usmerjen v gledalca, je avtoportret Mojstra Kranjskega oltarja. Nad obema prizoroma je upodobljeno krogovičje, ki se je nekoč nadaljevalo v rezljane loke nad pozlačenimi kipi svetnikov v osrednji omari. Celoten oltar je bil najbrž visok več kot pet metrov.

Kranj je te dragocene umetnine iz okrog 1500 izgubil leta 1886. V želji, da bi prišli do dodatnih sredstev za obnovo kranjskih cerkva, so gotski krilni tabli namreč za 800

goldinarjev prodali Dvornemu muzeju na Dunaj. Danes sta razstavljeni v Muzeju avstrijske srednjeveške umetnosti v Avstrijski galeriji v Zgornjem Belvederu na Dunaju.

Smrt Kancijana in tovarišev s krila poznogotskega oltarja župnijske cerkve, okrog leta 1500

(Dunaj, Österreichische Galerie, Museum mittelalterlicher Kunst)

ILUMINIRANI ROKOPISI

Kranjski antifonar

je zbirka bogoslužnih skladb iz leta 1491. Napisan je v veliki gotski minuskuli in bogato opremljen z miniaturnimi slikami. Med njimi najdemo tudi najstarejšo

barvno upodobitev grba mesta Kranj z orlom na srebrnem polju. Avtor rokopisa je Johannes von Werd iz Augsburga, ki je delo najverjetneje ustvaril med svojim obiskom na Kranjskem.

48

Moralije Gregorja Velikega so spisi z razlago starozavezne knjige o svetem Jobu. Predstavljajo enega najpomembnejših spomenikov gotskega rokopisnega slikarstva, nastalega za

naročnike s slovenskega ozemlja. Rokopisi so nastali leta 1410 po naročilu kranjskega župnika Kolomana de Manswerda.

Moralije Gregorja Velikega
(Nadškofijski arhiv Ljubljana,
foto M. Smerke)

Posredstvo iz Kranja. Glavni trg.

Sejmski dan v Kranju
na razglednici z začetka
20. stoletja.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

KRANJ, SEJMSKO MESTO

Kranj je bil stičišče trgovskih poti in gospodarsko središče Gorenjske s tedenskimi in z letnimi sejmi. Od leta 1839 je imelo 49 mesto pet rednih letnih sejmov. Prvi je bil Markov, 25. aprila,

Listina iz leta 1650, s katero je cesar Ferdinand II. podelil pravico za nov letni in živinski sejem v Kranju.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto. D. Holynski)

sledil je sejem 1. avgusta, jeseni so bili Tilnov 21. septembra in sejem 28. oktobra, zadnji pa je bil Martinov 11. novembra. Na sejme so prihajali iz bližnjih in daljnih dežel avstrijskega cesarstva. Tedenski sejem za žito je bil največji na Kranjskem in v Notranji Avstriji.

V Kranju so za vse blago, ki je šlo skozi mesto ali se je v mestu prodajalo, plačevali mitnino že od 13. stoletja. Mitnino so plačevali prodajalci in kupci od vsega, s čimer so trgovali na tedenskih in letnih sejmih, od žita, živine, sukna, platna, soli in kramarije. Z dohodki od mitnine je mesto poravnalo davke, izplačevali so plače mestne uprave in sodstva, vzdrževali so mestne stavbe, mostove in ceste.

*Tržna roka z mečem
ki so jo od 15. stoletja
na kranjski Mestni hiši
izobešali v času letnih
sejmov kot simbol
pravice.*

(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto D. Holynski)

TRŽNA ROKA

Orokavičena roka predstavlja vladarja, ki je mestu podelil sejme, meč pa tržno sodstvo, ki je zagotavljalo tržni ali sejmski mir, v katerem je vsak lahko nemoteno sklepal kupčije.

V Kranju so roko izobešali slovesno, ob zvonjenju zvonov na večer pred začetkom vsakega letnega sejma, po njegovem zaprtju pa so jo slovesno sneli. Med tedenskimi sejmi tržna roka ni bila izobešena.

Mestna hiša

Današnja Mestna hiša je nastala z združitvijo dveh zgradb, leve, manjše in po nastanku starejše Mestne hiše ter plemiškega dvorca na desni.

V pritličju prvotne Mestne hiše je poznogotska "stebriščna dvorana" iz zgodnjega 16. stoletja. Nekdaj je bila namenjena tržnim potrebam mesta kot skladišče za trgovsko blago. Spredaj je bila odprta lopa, kjer so se meščani zbirali na skupnih posvetih.

Plemiški dvorec spada med pomembnejše arhitekturne spomenike 17. stoletja na Slovenskem.

Osrednja renesančna dvorana ima dvojna intarzirana vrata z letnico 1638. Drugo nadstropje je bilo poškodovano v velikem mestnem požaru leta 1811. Leta 1921 je dvorec odkupila in prenovila mestna občina ter ga povezala s sosednjo staro Mestno hišo.

51

Mestna hiša
(Foto D. Globočnik)

Mitničarska hiša

Med najbolj zanimivimi kranjskimi gotsko-renesančnimi stavbami je Mitničarska hiša. Prvič je bila omenjena leta 1527. Stavba je primer zgodnje oblike meščanskih hiš z nadstropnim pomolom, oprtim na kamnit steber. Fasado krasi obnovljena poslikava iz prve polovice 16. stoletja. Hiša je dobila ime po mitničarjih, ki so v njej prebivali v 18. stoletju.

Mitničarska hiša
(Foto D. Globočnik)

KRANJSKO SREDNJEVEŠKO OBZIDJE

Najstarejši obrambni nasip v Kranju je nastal že pred več kot 2700 leti, na začetku železne dobe. Ob prihodu Rimljanov pred 2000 leti so zgradili nov obrambni zid. Po propadu rimskega cesarstva, tik pred prihodom Slovanov v 6. stoletju, pa je Karnij obdajalo še močnejše obzidje s stolpi. Na njem so zgradili kasnejše srednjeveško obzidje, ki je prvič izpričano med letoma 1065 in 1077, ob omembi kranjske utrdbe briksenških škofov. Listine iz leta 1221

omenjajo ime mesta kot Creinburg, kar pomeni utrjeno naselbino.

Mestni obrambni jarek je prvič omenjen leta 1404, o obzidju pa pišejo zgodovinski zapisi izpred srede 15. stoletja. Leta 1483 zgodovinski viri omenjajo severna oziroma zgornja mestna vrata.

Mestno obzidje z jarki pa je dobilo končno obliko z obrambo pred turškim ropanjem, ko je leta 1478 vojvoda Friderik III. ukazal dodatno utrditev gradov in mest na Kranjskem. V sklopu kranjskega mestnega obzidja so zgradili veliko renesančno bastijo na Pungartu, stolp v kompleksu gradu Khislstein, stolp na Škrlovcu ter novo linijo obrambnega obzidja na severni strani mesta. Trdnjavo na Pungartu so porušili leta 1879.

Končna oblika mestnih obrambnih zidov je dobro razvidna z najstarejše, Merianove upodobitve Kranja iz leta 1649. Dozidave imajo značilnosti renesančnih utrdb, ki kažejo povečano vlogo artilerije v vojskovanju. To se odraža v poševnem pritličju trdnjave in kamniti odebelitvi, ki deli pritličje od prvega nadstropja, ter na debelejših zidovih in njihovi skromnejši višini. Nasipi so bili z obeh strani obdani z opečnimi ali s kamnitimi zidovi in okrepljeni z obrambnimi jarki. Severno obzidje, ohranjeno med Reginčevo ulico in hotelom Jelen, je bilo debelo kar deset metrov. Spodnji del zidu z devet metrov širokim in s štiri metre globokim

53

Mestno obzidje z jarkom in kamnolomom za mlinske kamne na prostoru starega hotela Jelen, uničeno ob novogradnji leta 2011.

(Foto M. Sagadin)

obrambnim jarkom ter nosilcem za dvizni most je bil na Maistrovem trgu. Odkriti so bili tudi temelji mogočnega vhodnega stolpa, ki na Merianovi upodobitvi Kranja iz leta 1649 dominira nad severnim delom mesta.

Špitalski obrambni stolp je stal že zunaj mesta, po načinu gradnje sodeč je starejši od renesančnih utrdb iz leta 1478. V sklopu novega obzidja pa je dobil vlogo predutrdbe, ki je varovala dohode na dvizni most pred severnimi mestnimi vrati.

Dr. M. Sagadin

PRVA MESTA NA GORENJSKEM

Od 13. stoletja so na pobudo svojih fevdalnih gospodov tudi na Gorenjskem nastala mesta z mestnimi pravicami. Status mesta je prinašal velik ugled, podeljeval ga je deželni knez. Mesto je imelo pravico do obzidja. Postalo je središče sodnega okrožja in gospodarski center širše okolice. Prebivalci mest so bili svobodni. Prve omembe štirih gorenjskih najstarejših mest v pisnih virih so naslednje:

1256	Kranj
1267	Kamnik
1310	Škofja Loka
1478	Radovljica

5 Z VAMI BOM NA RAJŽO ŠEL

/Slovenska ljudska/

Preko gorenjskih gorskih prelazov in po rečnih dolinah so že od pradavnine potekale poti, ki so povezovale Sredozemlje, srednjo Evropo, Baltik in Balkan. Življenje ob tranzitni poti in vključevanje v trgovino na daljavo sta Gorenjce oblikovala v razgledane in gospodarne ljudi.

Promet je rezal kruh številnim Gorenjcem. Ob pomembnih cestah so zrasle gostilne z velikimi lopami za vlečno živino in vozove, v strme klance so kmetje nudili dodatno priprego, po vaseh so delovali kovači, sedlarji, kolarji in cestarji. Od prometa so živeli tudi pobiralci mostnin in cestnin. V trgovino na daljavo pa so se na različne načine vključevali tudi domačini s svojim znanjem, obrtnimi izdelki in pridelki.

56 Pred tristo leti so tovarniki iz Kroke ali Bohinja potrebovali za pot v Furlanijo tri tedne. Tovorili so žeblje, pa tudi oglje in les. Nazaj so vozili vino. Na konju so tovorili tudi po 150 kilogramov žebljev naenkrat. Vozarji iz vasi pod Stolom in z Jezerskega so z vozovi parizarji pripeljali tona in pol težak tovor lesa v enem tednu v Trst.

Pot ob Savi navzgor, od Kranja do Rateč, so nekoč potniki prehodili v treh dneh.

S prometom so prihajale novice, znanje in izkušnje, zaslužek pa je znatno pripomogel k boljšemu življenju. Prihod železnice leta

Pasna torbica Lorenca Pezharja iz Podkorena, ki je bil bogat kmet in gostilničar, občasno tudi živinski mešetar, druga polovica 19. stoletja

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

1870 je krajem ob progi omogočil hiter napredek, medtem ko so v zaledju začeli gospodarsko nazadovati.

Tovorjenje z lastno močjo ali samotež

S pomočjo krošenj so prenašali drva, opremo, orodje in tudi trgovsko blago. Velika krošnja, oprta na glavo, je omogočala, da so nosili tudi do sto kilogramov tovora. Nošnja krošnje s pomočjo svitka je bila v gorskih strminah edini način, kako spraviti tovor na težko dostopne planšarije.

Na samotežnih saneh so pozimi s planin vlačili železovo rudo, oglje in les ter seno z gorskih senožeti. V globokem snegu so si pomagali s krpljami, v ledu z derezicami. Smučiči so na Gorenjsko prinesli šele vojaki v prvi svetovni vojni.

Velika krošnja, oprta na glavo, je omogočala, da so nosili tudi do sto kilogramov tovora.
(Zbirka Gorenjskega muzeja)

PREVAŽANJE Z VOLI IN S KONJI

Najpogostejša vprega je bila volovska, bila je počasnejša, toda cenejša od konjske. Za prevoz na dolge razdalje so na Jezerskem, v okolici Kranja, na radovljiški Deželi in drugod vzrejali vprežne konje.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

58 Prevoznništvo ali furmanstvo

Prevoznništvo, *furmanstvo*, je bilo med Gorenjci zadnjih dvesto let pomembna dodatna dejavnost. Sprva v Trst, po letu 1850 v Ljubljano, po letu 1870 v Kranj in na bližnje železniške postaje so vozile dolge vrste težkih voz – *parizarjev* in *tajslnov* s četverno ali dvojno konjsko vprego. Življenje vozarjev je v istoimenski povesti ubesedil Janez Jalen.

Voščena votivna konjička, Štefanja Gora, 19. stoletje. Na velik gospodarski pomen furmanstva kažejo tudi prastari običaji blagoslavljanja konj na dan sv. Štefana, ko so gospodarji okoli oltarja nosili zaobljubne podobe, lesene ali voščene konjičke.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto J. Pukšič)

LESENE TRANSPORTNE POSODE

Pred manj kot petdesetimi leti je les izgubil prvo mesto pri embalažnih posodah, izpodrinila ga je plastika. Nekdaj so tvorili in prevažali tekočine ter drugo blago v sodčkih in drugih posodah. Tovorniki, ki so prenašali žeblje iz fužinarske Kroke ali Železnikov v Italijo, so tvorili blago v sodčkih – bariglah. Pravijo, da so v istih sodčkih tja tvorili žeblje, nazaj pa vino. Bohinjci so maslo prevažali na vozovih v Trst v velikih kadeh. To so bile visoke posode iz deščic, dog ali dožic, spodaj ožje in zgoraj zatesnjene z lesenim pokrovom. Takšne manjše – deže so uporabljali tudi za mast ali zaseko. V najmanjših, dobrih deset centimetrov visokih dežcah, pa so prevozniki, furmani, imeli malico – zaseko, klobaso ali tudi samo skuto. Vodo so nosili v nizkih sodčkih, lempah, z naramnicami na hrbtu, vino pa v jemprlih, malih sodčkih bolj trikotne oblike. Drugo ime zanje je petrih. Izdelovali so jih sodarji, pintarji, kot dopolnilno dejavnost ob kmečkem delu. Posebno veliko jih je bilo v Bohinju in Selški dolini, kjer so leta 1902 ustanovili zadrugo z okrog 130 člani.

59

Znamenje v Martuljku,
kot ga je ujel v svojo
kamaro J. Ravnik.
(Ilustrirani Slovenec, 1926)

Znamenja

Značilnost poti na Gorenjskem so pogosta znamenja na križpotjih, ob vhodih v naselja in sredi njih, ob cerkvah, samotnih kmetijah, na prelazih, mostovih.

Bila so pomniki uboja ali nesreče, stala so tudi v zaščito mimoidočih in pogosto služila za kažipote. Velikokrat so znamenja označevala meje med dvema župnijama. Bila pa so tudi znak premožnosti domačij, ki so jih postavile.

Ceste za avtomobilski promet

Zaradi povečanega avtomobilskega prometa je bila pred drugo svetovno vojno posodobljena cesta Ljubljana–Bled. Nova cesta je bila takrat edina betonska v Sloveniji. Gradilo jo je uspešno podjetje Josipa Slavca iz Kranja. Ureditev Gaštejskega klanca z nadvozom nad železnico v Kranju je bil gradbeno najzahtevnejši del celotne trase.

Gaštevski klanec v Kranju leta 1937.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

6 VREMENA KLANJCEM BODO SE ZJASNILA

/France Prešeren/

Pod vplivom razsvetljenstva, nove filozofske in znanstvene misli, sta avstrijska cesarica Marija Terezija in njen sin Jožef II. po letu 1750 oblikovala močno vojaško in davčno učinkovito državo. S številnimi reformami sta posegla na vsa področja življenja.

Čeprav je cesarica z ukrepi hotela premagati gospodarsko in kulturno zaostalost, se vsakdanje življenje v tem času ni bistveno izboljšalo. Življenje so zaznamovale slabe letine, požari, epidemije in velika umrljivost otrok. Predvsem duhovniki in učitelji so spodbujali ljudi k novemu načinu kmetovanja in uvajanju novih poljščin. V ta namen so nastale tudi prve kmetijske družbe.

Na Gorenjskem so bili v 18. stoletju uspešni fužinarski obrati z 62 več kot 2000 delavci in letno proizvodnjo preko deset tisoč ton surovega železa. Kovali so polizdelke, žeblice in orodje. Porasel je izvoz žita, platna, žimnatih sit, železa in železnih izdelkov. Ob kmečki trgovini so se začeli uveljavljati tudi posamezni veletrgovci.

Za gospodarski razvoj je bila velikega pomena prenova cest, predvsem kokrške in ljubeljske. Ceste so bile pomembne tudi za poštni promet, ki so ga pospešili z ustanavljanjem novih poštних postaj. Prvi postaji sta bili ustanovljeni v Kranju in Tržiču.

Fužine

V Kropi, Kamni Gorici, Železnikih, Bohinju in Radovni so železo, pridobljeno iz domače rude, ročno kovali v več kot sto vrst žeblicev, namenjenih predvsem za italijansko tržišče. V Tržiču so izdelovali odlično jeklo in poljsko orodje, zlasti kose. Med gorenjske kovaške izdelke sodijo tudi verige in okenske mreže.

Lastniki fužin in kovačnic, t. i. vigenjcev, so svoje zaposlene večinoma nastanili v lastnih hišah. Delavce so plačevali s posebej izdelanim denarjem, označenim z začetnicami lastnika. Na ta način so jih prisilili k nakupovanju živil v delodajalčevi trgovini in pijače v njegovi gostilni. Delavcev kljub

Fužinarski denar, s katerim so fužinarji plačevali delavce, je bil plačilno sredstvo le v delodajalčevi trgovini.

(Kovaški muzej v Kropi, foto T. Lauko)

temu suženjskemu razmerju ni nikoli primanjkovalo, ker so bili zaradi dela v železarstvu oproščeni dolgega služenja vojaščine.

POLJEDELSKO IN DRUGO ORODJE

Stare razglednice kažejo, da so bila pred sedemdesetimi leti v okolici gorenjskih vasi na mnogih krajih, kjer je danes zaraščeno, polja. Vsak košček obdelane zemlje je bil v 18. stoletju priložnost za pridelavo hrane, saj jo je močno primanjkovalo. Zemljo so obdelovali z železnim orodjem z lesenimi toporišči, tudi rala in plugi so bili leseni z železnimi lemeži. Različne motike, rovnice, krampe, lopate, vile, sekire, lemeže in drugo so kovali mestni in vaški kovači že od antike. V gorenjskih železarskih krajih so od konca srednjega veka proizvajali žeblje in železo v palicah za izvoz, med njihovimi izdelki je bilo tudi poljedelsko orodje. V Kropi in okolici so orodno kovačijo imenovali skirarca. V Tržiču so bili znani po kosah in srpih, ki so jih kovali v več kosarnicah. Konec 19. stoletja sta iz te tržiške obrti nastali dve tovarni, leta 1881 Tovarna kos, srpov in lopat Karla Globočnika, leta 1883 pa Tovarna kos in srpov Kajetana Ahačiča. Tržiška proizvodnja poljskega orodja je bila največja na Gorenjskem, večino izdelkov so izvažali v Italijo in na Balkan.

Skrilasti pisali in šolska
tablica, kakršno so
uporabljali še v 20. stoletju.
(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto T. Lauko)

Šolstvo

Leta 1774 je država izdala splošno šolsko uredbo o uvedbi pouka za otroke od šestega do dvanajstega leta. Njen prvi namen je bil, da bi se že otroci seznanjali z nemškim jezikom zaradi vojaške službe, kjer je bil poveljniški jezik nemški. Hkrati so s tem omogočili tudi boljši stik med oblastjo in prebivalstvom. Izobražen kmet je uspešneje gospodaril in zato plačeval več davkov.

Tako so začeli na podeželskih župnijah ustanavljati enorazredne trivialke. Le nekateri so šolanje nadaljevali na glavnih šolah, ki so jih postopoma ustanavljali v večjih mestih.

Pošta

- 64 Najstarejša poštna postaja na Gorenjskem je stala v Podpeči pri Lukovici ob cesti Ljubljana–Gradec. V 18. stoletju so poštno službo podržavili. Na Gorenjskem so ukinili poštne sle in vpeljali redno zvezo med Ljubljano in Celovcem, kasneje so povezali tudi Ljubljano z Beljakom.

Osrednja poštna postaja je bila v Kranju, bile pa so še v Tržiču, na Otoku pri Podvinu, na Savi pri Jesenicah in v Podkorenu.

Portret poštarja Lovrenca Razingerja s postiljonsko kapo, z rogom in s poštными žigi iz Razingerjeve poštne postaje v Podkorenu in s pismom, 19. stoletje.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Prehrana

Iz Novega sveta, kot so tedaj rekli Ameriki, so med drugim prinesli krompir in koruzo, ki pa sta se uveljavila šele pod pritiskom terezijanskih reform. Dajala sta bistveno večji pridelek kot žitarice, kar je pripomoglo k ublažitvi lakote. Z novim načinom kmetovanja so izboljšali triletno kolobarjenje. Tako so vsako tretje leto zasejali deteljo, kar je kmetom omogočilo večji pridelek in uspešnejšo živinorejo.

Krompir

Prvih nekaj košar krompirja so pridelali na grajski pristavi na Brdu leta 1787 in pet let za tem tudi prvič posadili mernik koruze. Da je bil krompir sprejet s tolikšno zamudo, je bilo krivo splošno neznanje. Nekateri so se namreč zastrupili s krompirjevimi nadzemeljskimi plodovi, ne vedoč, da je užiten samo podzemni gomolj.

Kmetje so najprej začeli saditi koruzo, ki se je v naše kraje razširila preko Turčije in jo zato na Gorenjskem večinoma imenujemo *turšca*. V Gornjesavski dolini pravijo koruzi tudi *sirk*,

65

krompirju pa *čompe*.

Spomenik Marije Terezije, ki so ga leta 2008 postavili v Šenčurju za cesaričine zasluge pri pospeševanju sajenja krompirja. Šenčurska okolica je do nedavnega slovela po visoki pridelavi dobrega krompirja.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

Omara za živila ali *morajna*, okolica Golnika, sredina 19. stoletja

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Omare za živila so na kmetih začeli uporabljati v drugi polovici 18. stoletja in so se navadno zapirale z eno samo ključavnico. To nam govori o časih hude lakote, ko je bilo hrane komaj za preživetje in so starši otrokom dejali, da zaklenjen kruh spi.

Rumfordska juha

V Stražišču pri Kranju se je ohranila tabla z receptom za rumfordsko juho, ki opozarja na eno zadnjih hudih lakot v naših krajih leta 1816. Juha je dobila ime po fiziku in izumitelju grafu Benjaminu Rumfordu (1753–1814). Recept je leta 1847 objavil dr. Janez Bleiweis v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*.

Recept za rumfordsko juho za 24 oseb, kot je napisan na tabli iz Stražišča:

Vode 20 funtov* in 16 lotov**; jesiha 26 lotov in pol; soli 11 lotov; krompirja 5 funtov in 10 lotov; graha 1 funt in 26 lotov; ječmena 1 funt in 14 lotov; kruha 1 funt in 20 lotov.

(*1 dunajski funt je 0,56 kg, **1 lot je približno 0,02 kg)

Družina kranjskega podjetnika Konrada Pleiweisa, konec 19. stoletja.
▼ (Zbirka Gorenjskega muzeja)

KAMNIŠKI MEŠČANI

Habsburški dvor in deželni knezi so mestu Kamniku podelili številne pravice. Nanje ohranja spomin Privilegijska knjiga mesta Kamnika iz leta 1528. Meščani Kamnika so imeli v zakupu različne davčne dohodke v mestu, imeli so dovoljenje za volitev sodnika iz vrst meščanstva in pravico, da sme meščane soditi le mestni sodnik. Dobili so tudi pravico do sečnje lesa v gozdovih Kamniške Bistrice. Ta pravica je bila sprva osebna, kasneje je bila vezana na lastništvo hiše v mestu. Tako gozdovi kot mesto so bili v lasti deželnega kneza. V času vladanja cesarice Marije Terezije pa je mesto postalo lastnik bistriških gozdov. Meščanom so bila drva in stavbni les dodeljena na osnovi plačanega zemljiškega davka. Iz lastništva bistriških gozdov se je v Kamniku izoblikovalo t. i. purgarstvo. V drugi polovici 19. stoletja je predstavljalo pripadnost tradiciji, ne pa več meščansko bogastvo. Kamničani so namreč zahtevali enakost pri delitvi drv in lesa, kar so leta 1886 tudi dosegli. V tem času so se v mestu spreminjale gospodarske razmere. Purgarji so bili po večini obrtniki, rokodelci, trgovci, deloma kmetje, ki v Kamniku niso imeli več možnosti za zaslužek. Marsikatera purgarska hiša je postala prazna. Kupovali so jih prišleki, podjetniki in uradniki okrajnega glavarstva.

▼ Sittarji iz Stražišča pri Kranju, Dom in svet, 1903

7 BLIŽA SE ŽELEZNA CESTA

/France Prešeren/

Gorenjsko je v 19. stoletju močno spremenila železnica, ki je bila znanilka napredka in je napovedovala novo industrijsko dobo. Razdalje so se skrajševale, nov čas pa je prinesel globoke spremembe v razmišljanju in načinu življenja. Spremenili so se odnosi in komunikacija med ljudmi.

Vstop v 19. stoletje je zaznamovala kratkotrajna francoska okupacija. Gorenjska je postala del Ilirskih provinc, ki so združevale ozemlje od zahodne Koroške in dela vzhodne Tirolske z Lienzem do južne Dalmacije. Čas Francozov je v ljudskem spominu ostal zasidran predvsem zaradi uvedbe slovenskega jezika v šole in visokih davčnih bremen.

68 V prvi polovici 19. stoletja so bogati kranjski trgovci ustanavljali prva manjša industrijska podjetja, med katerimi so bili pomembni izdelovalca volnenih odej Valentin in Konrad Pleiweis ter usnjarsko podjetje Karla Floriana, kasneje tudi Jakoba Pollaka.

Leta 1849 je Južna železnica povezala Ljubljano z Dunajem, leta 1857 so jo speljali do Trsta. Gorenjska proga iz Ljubljane mimo Kranja in Jesenic do Trbiža je bila dograjena leta 1870. Po železnici so v naše kraje dovažali cenejše surovine in industrijske izdelke, kar je pospešilo gospodarski razvoj in tudi potrošnjo. Vendar je to v nekaj desetletjih povzročilo propad domače obrti in fužinarskih obratov v krajih, oddaljenih od proge. Železarstvo se je ohranilo na Jesenicah, kjer je Kranjska industrijska družba posodobila obrate. Obrtniki, ki so izgubljali v konkurenci z uvoženimi industrijskimi izdelki, so se začeli ukvarjati s trgovino. Prekupčevali so z izdelki, ki so jih prej sami izdelovali. S prihodom železnice se je v sredini 19. stoletja še bolj razcvetela trgovina z lesom.

Sitarstvo

Vasi med Kranjem in Škofjo Loko so bile od 16. do sredine 20. stoletja največje središče izdelovanja sit v Evropi. Tu so sitarji na posebnih statvah tkali sita iz pobarvane konjske žime v več kot 200 različnih karirastih in črtastih vzorcih. Večino izdelkov so domači podjetniki prodali v evropske države in celo na rusko, severnoafriško, maloazijsko in ameriško tržišče. Preostala sita so pokupili suhorobarji, jih vpeli v lesene obode in z njimi krošnjarili po slovenskih ter sosednjih deželah. Sita so podjetniki že v 19. stoletju razstavljali na mednarodnih obrtnih in industrijskih razstavah. Povsod so bili za kakovostne izdelke nagrajeni.

Sita barvitih vzorcev, orodje in znanje za njihovo izdelavo so dragocena slovenska in evropska dediščina.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

BARVARSTVO

V okolici Škofje Loke je bilo tkanje platna tako pogosta domača obrt, da je tajnik oglejskega patriarha Paolo Santonino leta 1486 v svoj dnevnik zapisal, da tod pozimi vrtijo preslico in tkejo tako moški kot ženske. Z domačim platnom so večinoma trgovali kmetje sami, veliko so ga izvozili. Platno za domačo porabo pa so tudi sami barvali. Leta 1673 so prvič omenjeni barvarji, firbarji, iz Škofje Loke, Tržiča in Radovljice, ki so pristopili k barvarskemu

cehu v Ljubljani. V 19. stoletju so začeli na platno ročno tiskati različne vzorce, iz potiskanega blaga so največ izdelovali rute in predpasnike. Proti koncu 19. stoletja je platnarstvo zaradi cenejšega uvoženega bombažnega blaga zamrlo, zato je nazadovala tudi barvarska obrt in v začetku 20. stoletja ugasnila. Danes je ena redkih ohranjenih barvarn Pirčeva monga v Kranju, obrt pa je predstavljena tudi v Loškem in Tržiškem muzeju.

Podjetniška družina Majdič

Peter Majdič iz Jarš je v Kranj prišel v sedemdesetih letih 19. stoletja, ko je od Leopolda Jugovica odkupil mlin ob savskem mostu. Njegov sin Vinko je ta obrat povečal in moderniziral, tako da je postal eden največjih mlinov v Avstro-Ogrski. Žito je uvažal iz Vojvodine in Rusije. Z mlevskimi izdelki je zalagal številne evropske in čezmorske dežele. V devetdesetih letih je za svoje potrebe proizvajal tudi elektriko. V prvem desetletju 20. stoletja je Vinko Majdič kupil zagrebški parni mlin, njegov brat Peter pa valjčni mlin v Celju. Po prvi svetovni vojni je družina Majdič opustila mlinarstvo in povečala elektrarno. Z elektriko je oskrbovala novonastalo kranjsko industrijo.

Reklamna tablica
za valjčni mlin
Vinka Majdiča v
Kranju, začetek
20. stoletja.
(Zbirka Gorenjskega
muzeja, foto T. Lauko)

Kranjski trgovci

V letih gradnje gorenjske proge je bilo v mestih vse več trgovcev. Odpirali so trgovine s ponudbo raznovrstnega blaga. Najbolj znane kranjske trgovske družine so bile: Sajovic, Pirc, Killer, Roos, Pollak, Krisper, Marenčič in Omersa.

Franc Omersa iz Žužemberka je v Kranj prišel leta 1864. Bil je eden prvih, ki je odprl trgovski lokal z mešanim blagom, z železno, s špecerijo, steklom, porcelanom, z barvami in laki. Z njegovo hčerko Ivano se je poročil Franc Berjak in leta 1911 nadaljeval trgovino.

Izložbeno okno trgovine Franca Berjaka, naslednika Franca Omersa iz 19. stoletja. Fotografija Berjakove trgovine, ki je stala na Glavnem trgu v Kranju, je nastala v tridesetih letih prejšnjega stoletja. (Fototeka Gorenjskega muzeja)

PANJSKE KONČNICE

Panjske končnice so prednje stranice preprostih čebeljih panjev, imenovanih kranjiči. Poslikavanje panjskih končnic je doseglo višek v 19. stoletju. Najprej so jih začeli poslikavati v širšem zaledju Kranja in Radovljice, nato se je navada z Gorenjske razširila tudi na Koroško in v Zgornjesavinjsko dolino.

Več kot 600 različnih motivov, ki jih srečamo na panjskih končnicah, priča o bogatem likovnem ustvarjanju podeželskega prebivalstva.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Trgovanje z lesom

Gozd je Gorenjcem pomenil bogastvo, ker so les lahko dobro prodali. Že v 18. stoletju so vozili les za jambore v ladjedelnice v Trst in na Reko. Fužinarji so bili lastniki velikih gozdnih površin, saj so potrebovali ogromne količine lesa za proizvodnjo železa. S propadanjem fužinarstva so se obrati na širšem območju Radovljice, Bleda, Tržiča in Kokre preusmerili v lesno trgovino. Največje lastnice gozdov in žag so bile družini Born iz Tržiča in Fuchs z Jezerskega ter Kranjska industrijska družba. Ta je obsežne gozdove na Pokljuki, Jelovici in Mežaklji ob koncu 19. stoletja prodala državi, kasneje so prešli v last verskega sklada. V začetku 20. stoletja sta se uveljavila dva domača veletrgovca z lesom, Franc Dolenc in Ivan Heinrihar. V dveh desetletjih sta prevzela dobršen del lesne trgovine na Gorenjskem.

Kranj z železniško postajo
na razglednici z začetka
20. stoletja.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

Kranj — Krainburg

~~Žive naj vsi narodi,
Ki hrepené dočakat' dan,
De, kóder sónce kódi,
Prepár iz svéta bi pregnan',
De roják
Prost bo vsák,
Ne vrág, le sósed bo meják.~~

~~Na zádrje se, perjátli!
Kozarce, za-se vzdignimo!
Ki spó aa to se zbratli,
Ki dobro v sírcu míslimo.
Dókaj dne
Naj rivi
Bog, kar nas dóbrik je ljudi.~~

8 ŽIVE NAJ VSI NARODI

/France Prešeren/

19. stoletje so zaznamovala narodnostna gibanja po vsej Evropi. V nasprotju z velikimi evropskimi narodi se je želja Slovencev po samostojnosti v svoji državi uresničila šele leta 1991.

Habsburžani, ena najpomembnejših evropskih vladarskih rodbin, so slovenskim deželam vladali več kot 600 let. Na Kranjskem so dokončno zavladali po izumrtju Celjskih grofov sredi 15. stoletja. Na začetku 16. stoletja je bilo pod njihovo oblastjo celotno slovensko etnično ozemlje.

V sredini 15. stoletja so prevzeli naziv nemško-rimskih cesarjev in ga obdržali do leta 1806. Sledilo je polstoletno obdobje Avstrijskega cesarstva, ki se je leta 1867 preoblikovalo v Avstro-Ogrsko. V habsburški monarhiji so živeli številni narodi. Nesposobnost za reševanje narodnostnega vprašanja po letu 1848 je onemogočila nadaljnji razvoj države in leta 1918 povzročila njen propad.

74

Slovenska narodna zavest se je oblikovala vse od reform cesarice Marije Terezije pa do revolucionarnega leta 1848. S taborskim gibanjem v letih od 1867 do 1871 je zaživela med vsemi Slovenci. Na Kranjskem, ki je bila osrednja slovenska dežela, so začeli opuščati ime Kranjec in vse pogosteje uporabljati ime Slovenec.

Po marčni revoluciji leta 1848 smo Slovenci dobili svoj prvi politični program Zedinjena Slovenija, ki je pomenil preobrat v narodnem razvoju. Oblikovali so ga na Dunaju živeči slovenski izobraženci, združeni v društvu Slovenija. Zahtevali so združitev vseh slovenskih dežel v okviru habsburške monarhije in rabo slovenskega jezika v javnem življenju.

Junija so po vsem cesarstvu potekale prve volitve v državni zbor. Volilno pravico so dobili vsi moški državljani, ki so bili starejši od 24 let in so se ukvarjali z obrtjo ali imeli posest. Na

volitvah so bili izvoljeni zagovorniki Zedinjene Slovenije. Prvič so bile tudi ustanovljene občine kot temelj politične uprave, kjer so Slovenci uveljavljali svoje narodne in gospodarske interese.

Baron Žiga Zois

(Trst, 23. november 1747–Ljubljana, 10. november 1819)

Žiga Zois je bil uspešen podjetnik in lastnik fužinarskih obratov v Ljubljani in na Gorenjskem. Bil je poznavalec in zbiralec mineralov, po njem nosi ime mineral zoisit. Njegova zbirka je postala temelj Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani, prvega na Slovenskem, ki je bil odprt leta 1831.

Zois je bil mentor in mecen mnogim slovenskim literatom in znanstvenikom. Za dramatiko in zgodovinopisje je navdušil Antona Tomaža Linharta, za pesništvo in časnikarstvo Valentina Vodnika. Blaža Kumerdeja je podpiral pri reformah šolstva, Jerneju Kopitarju je omogočil študij jezikoslovja. Žiga Zois je bil tudi pobudnik prvega vzpona na Triglav leta 1778.

Servis za kavo in čaj z
začetnicami imen članov
Zoisove družine, prva
polovica 19. stoletja.
(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto T. Lauko)

Dr. France Prešeren

(Vrba, 3. december 1800–Kranj, 8. februar 1849)

Odvetnik dr. France Prešeren je največji slovenski pesnik. Vrh njegovega ustvarjanja so *Sonetni venec*, *Soneti nesreče*, *Gazele* in *Krst pri Savici*. Pesmi je objavil leta 1847 v zbirki z naslovom *Poezije*.

Prešernova *Zdravljica*,
natisnjena leta 1944 ob
stoti obletnici prvega izida.

Izdal jo je Pokrajinski
odbor Osvobodilne fronte
za Gorenjsko, natisnila pa
tiskarna Trilof v Davči.
(Zbirka Gorenjskega muzeja)

Leta 1844 je nastala
pesem *Zdravljica*, nje-
na sedma kitica je da-
nes besedilo slovenske
himne.

France Prešeren je bil leta 1830 med ustanovitelji slovenskega
pesniškega almanaha *Kranjska čbelica*, pri katerem so sodelo-
vali tudi Miha Kastelic, Matija Čop in Andrej Smole.

Dr. Janez Bleiweis

76

(Kranj, 19. november 1808 – Ljubljana, 29. november 1881)

Kranjski rojak dr. Janez Bleiweis je bil zaradi svojega vsestran-
skega delovanja, bil je veterinar, zdravnik, politik in urednik
Kmetijskih in rokodelskih novic, ob svoji 70-letnici imenovan

"oče slovenskega naro-
da".

Od leta 1842 do 1881
je vodil Kranjsko kme-
tijsko družbo, ki je
usmerjala razvoj kme-
tjstva in si prizadevala
za strokovno izobraže-
vanje kmetov.

Odlikovanja dr. Janeza
Bleiweisa z druge polovice
19. stoletja in diploma
ob podelitvi plemiškega
naslova leta 1881.

(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto T. Lauko)

Leta 1843 je postal urednik takrat edinega slovenskega časopisa *Kmetijske in rokodelske novice*. Dr. Janez Bleiweis je bil tudi pisec številnih spisov z veterinarskega, medicinskega in kmetijskega področja.

Jakob Aljaž

(Zavrh pri Smledniku, 6. julij 1845 –Dovje, 3. maj 1927)

Duhovnik Jakob Aljaž je bil skladatelj in planinski pisatelj, ki je za en goldinar kupil vrh Triglava in tam postavil zavetišče, danes imenovano Aljažev stolp. S tem je preprečil, da bi gora prišla v last Nemško-Avstrijskega planinskega društva.

Bil je tudi pobudnik in graditelj Aljaževega doma v Vratih ter doma in kapele na Kredarici.

Poznamo ga po pesmi *Oj, Triglav, moj dom*, ki so jo prvič zapeli leta 1896 ob odprtju doma na Kredarici.

Srebrni goldinar
(Foto T. Lauko)

77

Vrh Triglava z Aljaževim stolpom na razglednici s konca 19. stoletja.
(Zbirka Gorenjskega muzeja)

Janez Puhar, *Avtoportret*,
približno leta 1850,
fotografija na stekleni plošči
(Narodni muzej Slovenije)

Janez Puhar

(Kranj, 26. avgust 1814–Kranj,
7. avgust 1864)

Janez Puhar je bil prvi slovenski fotograf in izumitelj fotografije na steklo. Leta 1840 se je začel ukvarjati s fotografijo na posrebreni

kovinski podlagi, t. i. *dagerotipijo*. Dve leti kasneje je izumil nov postopek izdelave fotografije na steklo, ki je temeljil na izparevanju žvepla. Čeprav se je to zgodilo že pet let pred uradno priznanim izumom, pa kljub temu danes velja za izumitelja fotografije na steklo Francoz Joseph Nicéphore Niépce. Od Puharjevih izvirnih fotografij je danes znanih le še šest, po njem jih imenujemo *puharotipije*.

78

Ignacij Borštnik

(Cerklje na Gorenjskem, 1. julij 1858–Ljubljana,
23. september 1919)

Ignacij Borštnik je bil gledališki igralec, režiser, pedagog, pesnik in dramatik ter utemeljitelj ume-
tniškega gledališča pri nas. V slovenskem in hrvaškem gledališču je poustvaril čez 400 vlog. Po upokojitvi je poučeval igro v Ljubljani. Po njem se imenuje osrednji vsakoletni gledališki festival Borštnikovo srečanje v Mariboru, na katerem podelijo Borštnikov prstan najboljšemu slovenskemu ustvarjalcu za vrhun-
ske igralske stvaritve.

Ignacij Borštnik
(Slovenski gledališni muzej)

Dr. Lovro Toman

(Kamna Gorica,
10. avgust 1827–
–Dunaj, 15. avgust 1870)

Dr. Lovro Toman je bil pravnik, politik in pesnik. Bil je odvetnik v Radovljici, leta 1861 je bil izvoljen v kranjski deželni zbor in je kot deželni predstavnik postal poslanec na

Dunaju. Bil je med pobudniki ustanovitve Slovenske matice, leta 1865 je postal njen prvi predsednik.

Prvo pesniško zbirko je izdal leta 1849 z naslovom *Glasi domorodni*.

Lovro Toman
(Narodna univerzitetna knjižnica Ljubljana)

Matija Čop

(Žirovnica, 26. januar 1797–Tomačevo, 6. julij 1835)

Matija Čop je bil jezikoslovec, literarni zgodovinar, profesor in knjižničar. Bil je dober Prešernov prijatelj in njegov mentor. Prešeren mu je ob smrti posvetil sonet z naslovom *Matiju Čopu*, ki ga je leta 1836 v samozaložbi objavil skupaj s *Krstom pri Savici*.

V boju za slovenski jezik je bila odločilnega pomena Čopova v nemščini napisana razprava *Slovenska abecedna vojna*, *Slowenischer ABC-Krieg*. Z njo je posegel v črkarsko pravdo in v slovenskem črkopisu je dokončno prevladala gajica, ki jo uporabljamo še danes.

Matija Čop
(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto I. Pustovrh)

Leopold Layer, *Skrinja zaveze*,
začetek 19. stoletja.

*Pred Skrinjo zaveze v svetem
šotoru sta upodobljena prerok
Mojzes, vodja judovskega rodu
in njegov brat, veliki duhoven
Aron.*

(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto T. Lauko)

Leopold Layer

(Kranj, 20. november 1752–Kranj, 12. april 1828)

Leopold Layer je bil slikar poznega baroka. Je najboljše poznan med starejšimi kranjskimi likovnimi umetniki. Po smrti očeta Marka Layerja je prevzel družinsko slikarsko delavnico v Kranju. Pri slikanju sta mu pomagala brata Valentin (1763–1810) in Anton (roj. 1765). Poleg slik za cerkvene naročnike z Gorenjske, Štajerske, Dolenjske in Koroške je Leopold Layer slikal tudi portrete in freske. Poslikaval naj bi tudi skrinje, panjske

končnice in slike na steklo. Velja za enega najpopularnejših domačih slikarjev v 19. stoletju.

Najbolj znano Layerjevo delo je znamenita milostna podoba *Marije Pomagaj*, ki jo je na začetku 19. stoletja naslikal za kapelico v cerkvi na Brezjah. Layerjeva slika je po čudežnih ozdravitvah na Brezjah v letu 1864 postala najbolj čaščena slovenska milostna podoba.

OD DEŽELNE DO DRŽAVNE ZASTAVE

Slovenci pred letom 1848 nismo imeli svoje narodne zastave, ker je bilo slovensko ozemlje razdeljeno na več dežel. Vsaka je imela svoj grb in zastavo v barvah grba. V kranjskem deželnem grbu sta prevladovali bela in modra barva z nekaj rdeče. Okoli leta 1830 je zaradi splošnega uveljavljanja tribarvnic postala kranjska deželna zastava belo-modro-rdeča.

Leta 1848 je kranjska deželna trobojnica postala simbol boja za zedinjeno Slovenijo. Študentje na Dunaju in v Gradcu so jo prevzeli kot slovensko narodno zastavo in jo prinesli v Ljubljano, kjer jo je 7. aprila 1848 razvil Lovro Toman s svojimi prijatelji. Septembra istega leta so na Dunaju določili, da so bela, modra in rdeča barve dežele Kranjske in s tem tudi slovenske narodne zastave.

V naslednjem stoletju in pol se je zastava ohranila kot slovenski narodni simbol, tudi v okviru Jugoslavije. 24. junija 1991 je bila z novo oblikovanim grbom v levem zgornjem kotu razglašena za državno zastavo Republike Slovenije.

Kranjska deželna zastava je postala slovenska. Podobno so v drugi polovici 19. stoletja oblikovali meščani slovensko narodno nošo iz gorenjskih kmečkih prazničnih oblačil.

Začetki društev na Gorenjskem

Čitalnice in bralna društva

Slovensko narodno gibanje se je v prvi polovici šestdesetih let 19. stoletja postopno krepilo. Pri utrjevanju slovenske narodne zavesti in rabe slovenskega jezika med meščanstvom so imele pomembno vlogo čitalnice. Ustanovili so jih v večini slovenskih mest in trgov. V njih so se zbirali domače meščanstvo, narodno zavedna inteligenca in podeželski veljaki.

Prvo čitalnico na Gorenjskem, kot sedmo pa na Slovenskem, so ustanovili v Škofji Loki leta 1862. To je spodbudilo tudi kranjske meščane, da so svojo čitalnico slovesno odprli 16. avgusta 1863. Leta 1866 so narodno čitalnico ustanovili tudi v Kamniku.

82 Sledila so leta nemškega pritiska, ki so ustavila ustanavljanje društev. Tudi sama liberalna stranka v tem času ni posvečala velike pozornosti kulturno-prosvetnim društvom. Nova društva so začeli ustanavljati v osemdesetih letih. Na Gorenjskem so ustanovili nekaj bralnih društev, ki so skrbela za izobraževanje svojih članov ter prirejala kulturne in zabavne prireditve.

9 BOD' MOJA, BOD' MOJA

/Slovenska ljudska/

Na Gorenjskem so bile domačije z različno veliko posestjo, od trdnih kmetov, *gruntarjev*, do kajžarjev z malo in gostačev brez zemlje. O poroki, otrocih in lastnem gospodinjstvu je sanjalo vsako dekle. Veljalo pa je, da naj se z gruntarskim fantom poroči gruntarska hči. Revne so šle na bogato kmetijo, na *grunt*, le služiti.

Poroke so bile po navadi dogovorjene. Z nevesto je kmetija pridobila tudi njeno doto v denarju ali posesti in balo s poslikano skrinjo, z vezeninami ter s posteljnino iz domačega platna.

Za usodo domačije je bila dobra gospodinja pomembna. Skrbeti je morala za številno družino. Razporejala je otroke in dekle na delo v hlevu, na vrtu, njivah in z njimi garala tudi sama. *Ta mlada* je gospodinjstvo prevzela od tašče. Otroke je rojevala za nov rod na domačiji, za novo delovno silo. Smrt pri porodu je bila pogosta.

Skoraj vse so pridelali doma. Uspešnost gospodinje se je izkazovala v tem, da je s prodajo jajc, mlečnih izdelkov, zelenjave in sadja dobila denar za vsakdanje izdatke, dokupovanje zemlje, včasih pa tudi za študij vsaj enega od sinov.

Gorenjske vezenine

Prtiček za pokrivanje jerbasa z velikonočnimi dobrotami nosi letnico 1841. Izvezen je v tedaj modnem motivu drobnega cvetja.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lunder)

Najstarejše vezenine z gorenjskih domačij pričajo o tedanjem okusu in premožnosti, izdelovale so jih namreč poklicne vezilje. Praznične in mrliške rjuhe ter prevleke za blazine so bile izvezene v križnem vbodu, iz katerega so v začetku 20. stoletja izpeljali nagelj kot slovenski narodni motiv. Vezenja so se naučile deklice v osnovni šoli pri obveznem ročnem delu ali v družini in so nato vezle vsaj do poroke. Njihovi najpogostejši izdelki so vezeni prtički za bogkov kot, za velikonočni žegen in posteljnina za okras doma.

Kmečko pohištvo

V kmečkem domu je bilo še do začetka 19. stoletja bore malo pohištva – klopi, miza, *mentrga*, stol, zibelka, postelja ali dve, omara za živila, poslikane skrinje. Bogkov kot nad mizo so krasile slike na steklo in vezenine. Šele od druge polovice 19. stoletja so postale pogostejše tudi omare za obleko, ta *visoki kostni*, in predalniki, ta *nizki kostni*.

85

Zibelka z letnico 1856 je poslikana v klasicističnem stilu, izhaja z Dovjega ali iz Mojstrane.
(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Postelje so postiljali s slamo, koruznim ličkanjem, z otavo ali celo bukovim listjem, natlačenim v vrečo *plevnico*, prekrito z domačo, platneno rjuho. Pokrivali so se s prešitimi odejami, ki so jih izdelovale *koutrarce* iz barvastega blaga, prediva in starih cunj. Da odeja ponoči ni zdrsnila, so namestili posteljne škarje. Ženske so rojevale na postelji, postlani s slamo, brez posteljnine.

V skrinjah so hranili obleko, potrebščine in živila. Izdelovali so jih mizarji v Škofji Loki, v okolici Kranja in Radovljice, v Bohinju in Gornjesavski dolini. Najstarejše so bile le porisane, šele

konec 18. stoletja so jih začeli poslikavati z značilnimi cvetličnimi in nabožnimi motivi. V 19. stoletju je postalo poslikavanje zelo priljubljeno, zato so tako okrasili tudi drugo pohištvo in celo vrata v kamro.

NOTRANJA OPREMA KMEČKE HIŠE

Kmečke domačije po Gorenjskem so si na videz podobne zaradi kombinacije zidanih sten z lesenim balkonom, gankom, v resnici pa so samotne kmetije na Jezerskem ali Srednjem Vrhu in domovi v vaseh na Kranjski ravnini, radovljiški Deželi ali v Bohinju precej različne. Znotraj tlorisa pritličja, ki se praviloma v nadstropju ponovi, povsod najdemo osrednji bivalni prostor, imenovan hiša, v katerega se pride iz veže, kjer je črna kuhinja. Večina domačij ima ob hiši manjšo kamro, ob veži pa shrambeno-stanovanjski prostor. Nekatero hišo so imele kašče, namenjene za shranjevanje pridelkov in suhega mesa v skrinjah, na policah in obešenega na lesenih drogovih. V 19. stoletju je bilo v teh prostorih nekaj več pohištva kot prej, a še vedno malo v primerjavi z danes. V hiši je bila za vrati lončena krušna peč s klopki okoli in preprostim ležiščem na njej. Nasproti, v kotu, je stala miza z rezljanim gospodarjevim stolom in s klopjo brez naslonjala. V vsej dolžini obeh zunanjih sten so bile široke klopi, na katerih so pogosto tudi spali. Nad njimi je bila med okni vsaj ena zidna omarica. Ponekod je stala postelja v hiši, drugod samo v kamri. V njej sta spala gospodar in njegova žena, včasih tudi stari starši. Dojenčki so ležali v zibelkah, ponekod pa tudi v nečkah, drugi otroci so spali kjer koli, starejši tudi na skednju in v hlevu.

Glavni kos pohištva so bile skrinje, v katerih so hranili tako obleko in obutev kot platno, žito, suho sadje, stročnice. Poslikana skrinja, ki jo je gospodinja pripeljala z balo, je imela svoje mesto v hiši ali kamri, druge skrinje pa so bile

v veži ali na podstrešju. Sklede in drugo posodje so hranili v visečih sklednikih, žlice so tičale v rezljanih žličnikih na steni ob mizi. V kuhinji ali veži je stala jedilna omara morajna, mlečnica ali kantrč z mnogimi predali in policami, kamor so zaklepali kruh in živila, ki so jih dnevno potrebovali za kuhanje.

Premožnejše domačije so imele več prostorov in več poslikanih skrinj, zibelko, morda tudi posteljo in omaro. V Gornjesavski dolini je bila hiša zaradi poslikanega pohištva, pa tudi poslikanih vrat v kamro in vrat zidnih omaric živahno barvita.

Rateška noša

V Ratečah, blizu tromeje z Avstrijo in Italijo, za praznike še vedno oblečejo staro rateško nošo. Iz generacije v generacijo ženske dedujejo oblačila, ki jih hranijo skrbno zložena v poslikanih skrinjah kot družinsko dragocenost. V 19. stoletju so se Ratečanke v takšni obleki tudi poročale. Dodatki, kot so pisane rute in pentlje, so rateško nošo danes močno približali slovenski narodni.

Skrbno zložena rateška noša v skrinji
(Foto D. Eržen)

Domače platno

Na gorenjskih domačijah so tkali blago za dom in tudi za prodajo. Sejali so lan za platno in *cvilh* ter strigli ovce za sukno in volno za pletenje. Domače blago je bilo tudi *raševna*, mešanica volne in lanu. Tkali so pogosto moški, nekateri so se s tem tudi preživljali in so hodili v *štero*, tkat od hiše do hiše.

Kolovrate so začeli uporabljati že konec srednjega veka. Rezljane, s srčki in kolesom življenja okrašene preslice so bile priljubljeno ljubezensko darilo.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

V okolici Kranja in Škofje Loke so tkali na veliko in platno prodajali v tujino. V Begunjah so izdelovali sukno, v Tržiču in v vaseh pod Stolom pa nogavice.

Posodje

Vse do 20. stoletja so na kmetih uporabljali večinoma lončeno in leseno posodo. Znani lončarji so bili v Ljubnem in vaseh v okolici Komende. Medtem ko so v Ljubnem lončarili že vse od srednjega veka pa vse do konca 19. stoletja, je komendsko lončarstvo znano šele zadnjih dvesto let.

88

Posteljo iz Podkorena z letnico 1846 je poslikal domačin mizar Janez Kajžnik. Po ljudski vraži je morala biti postelja čez dan postlana, sicer bi se vanjo zavlekel zli duh, bolezen ali celo

smrt. Za praznike so uporabljali posebno lepe vezene rjuhe s čipkasto obrobo in več vezelih blazin s čopki. Postelja je vedno stala tako, da ležeči ni mogle nog k vratom, kajti verovali so, da tako leži samo mrlič. Večina ljudi pa je spala na klopeh, na peči, v skrinjah, otroci neredko tudi v predalih.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto J. Jeras)

10 OD NEKDAJ LEPE SO KRANJICE SLOVELE

/po Francetu Prešernu/

Večina meščanstva v 19. stoletju na Gorenjskem so bili obrtniki, trgovci in izobraženci. Gospodarsko najuspešnejše družine so ustvarjale kulturni in družabni utrip mest. Meščanke so bile vzgojene, da h gospodarskemu uspehu in ugledu moža pripomorejo s svojimi sposobnostmi in videzom.

Poroke so bile v meščanskem okolju navadno dogovorjene. Z njimi so družine ohranjale in povečevale premoženje ter ugled. Deklice so obiskovale dekliško šolo, kjer so se poleg pisanja in računstva naučile tudi ročnih del. Znale so igrati klavir in govorile po več tujih jezikov, ukvarjale so se tudi z umetnostjo. Oblačenje je sledilo tujim, svetovljanskim modnim vzorom.

V meščanskem stanovanju je bil salon prostor, kjer so sprejemali goste, muzicirali in se kot družina predstavljali navzven.

Sredi stoletja je v salonih najpremožnejših prevladovalo bidermajersko pohištvo s stenskimi urami in perzijskimi preprogami. Na stenah so visela umetniška dela, slike romantičnih pokrajin in družinski portreti, ki so se jim proti koncu 19. stoletja pridružile modne družinske fotografije. K opremi salona je sodil tudi klavir.

Feldmaršal von Günzl z ženo v salonu svoje hiše v Preddvoru, konec 19. stoletja
(zasebni arhiv)

Portret meščanke,
19. stoletje, olje, platno
(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto T. Lauko)

SLIKA ALI FOTOGRAFIJA?

Slikarstvo Prešernovega časa in okolja največkrat predstavljajo neambiciozno zasnovana salonska ali cerkvena dela, ki so ustrezala povprečnemu okusu naročnikov. Slikarji so se posvečali predvsem portretiranju in slikanju nabožnih kompozicij. Za meščane so izdelovali posamične in skupinske portrete, krajine, redkeje žanrske in zgodovinske slike. Značilen je zlasti velik razcvet portretnega slikarstva, ki je bilo posvečeno povelečevanju novih mecenov iz vrst mladega povzpetniškega meščanstva, glavnega naročnika likovnih del.

Meščani so opremljali domove s podobami, ki so ustrezale njihovim idealom. Z družinskimi portreti so poudarjali vidno vlogo posameznika in družine, hkrati pa tudi ohranjali spomin za prihodnje rodove. Za prvo polovico 19. stoletja je značilen bidermajerski portret. Na njem je bil portretiranec idealiziran, naslikano ozadje pa je imelo vlogo kulise.

Slikan portret so si lahko privoščili samo premožnejši sloji, plemstvo in bogato meščanstvo.

Z uveljavitvijo fotografije je portret postal dostopen vsem plastem prebivalstva. V zadnji četrtini 19. stoletja je cenen fotografija omogočila, da so si fotografske portrete lahko omislili tudi v kmečkem in delavskem okolju.

Vitrina trebušate
oblike z gradu Turn pri
Preddvoru,
18. stoletje.

*V njej so hranili
keramično in
porcelanasto posodje,
okrasne predmete,
steklo in srebrnino.*

(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto T. Lauko)

Med obvezno opremo
meščanskega
stanovanja so spadali
različni uporabni
predmeti iz stekla,
kot so vaze, stekle-
ničke za žgane pijače,
flaškoni, karafe, čaše
in svečniki, ki so bili
največkrat izdelki
čeških steklarskih
tovarn.

(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto T. Lauko)

Posebno mesto je pripadalo srebrnini: svečnik, skledica za pecivo in sadje ter vaza s secesijskim srebrnim vzorcem.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

Čeprav so se meščani oblačili po zapovedih svetovljanske mode, so ženske srednjega sloja še vse do 19. stoletja nosile svilena krila z životcem, po kroju podobna deželni kmečki noši.

(S. Košak-Blumer: Sto narodnih nošna Slovenskem, 2009, str. 26)

Pismo
Josipine
Urbančič
Turnograjske
zaročencu
dr. Lovru
Tomanu
(Rokopisna
zbirka, NUK
Ljubljana)

Lovrovo
pismo
Josipini
(Rokopisna
zbirka, NUK
Ljubljana)

JOSIPINA URBANČIČ TURNOGRAJSKA

(Preddvor, 1833–Gradec, 1854)

je bila pisateljica, pesnica in skladateljica. Bogato izo-
brazbo je dobila v domači hiši. Med njenimi učitelji je bil
tudi Lovro Pintar, ki ji je privzgojil ljubezen do slovenskega
jezika. Bila je tudi pianistka, skladala je klavirske skladbe
in napeve na slovenska besedila.

Leta 1850 se je zaročila s pravnikom, politikom in pes-
nikom dr. Lovrom Tomanom. Do poroke sta si napisala
okrog 1000 pisem. V njih sta si poleg čustvene naklo-
njenosti izmenjala mnoge misli in mnenja o življenju sredi
burnega 19. stoletja.

Leta 1853 sta se poročila in se zaradi Tomanove službe
preselila v Gradec, kjer je že naslednje leto Josipina kmalu
po porodu umrla.

11 PROJEKCIJSKA SOBA

Gorenjski muzej se lahko pohvali z imenitno zbirko plakatov, med njimi so mnogi tudi s področja filmske umetnosti, kot npr. tisti, ki je vabil na ogled filma *Srečno, Kekec!*
(Foto D. Holynski)

Sobo v nekdanjem stolpu Khislsteina smo spremenili v projekcijsko dvorano, v kateri si bodo lahko naši obiskovalci ogledali nekatere izmed slovenskih filmov, ki se nanašajo na Gorenjsko in njene ljudi.

Odločitev, da posvetimo enega od razstavnih prostorov živim slikam, so nam narekovali bogata filmska zgodovina in mnogi filmski ustvarjalci, režiserji, snemalci in igralci, ki izhajajo iz Gorenjske ali so z njo močno povezani. Tudi posamezna filmska dela obravnavajo gorenjsko tematiko ali pa prikazujejo Gorenjsko in njene kraje. Tako je bil npr. na Gorenjskem leta 1931 posnet tudi prvi slovenski dolgometražni film Janka Ravnika z naslovom *V kraljestvu Zlatoroga*. Leto kasneje mu je sledil film Metoda Badjure *Triglavske strmine*. Gorenjec je bil tudi režiser France Štiglic, ki je leta 1948 posnel prvi slovenski

film po drugi svetovni vojni *Na svoji zemlji*. Na Gorenjskem so nastajali tudi filmi o Kekcu. Med klasična dela slovenske filmografije pa spadajo tudi dela režiserja Boštjana Hladnika, ki je bil po rodu Kranjčan. V filmu *Cvetje v jeseni* je znamenito vlogo ustvarila igralka Milena Zupančič.

Dragoceni so tudi dokumentarni filmski posnetki, ki prikazujejo drobce iz življenja na Gorenjskem. Čas med obema vojnama sta med drugim zaznamovala snemalca Veličan Bešter in Janko Balantič Resman. Iz povojnega, socialističnega obdobja so se ohranili kratki filmi, ki prikazujejo proizvodnjo v različnih gorenjskih tovarnah in obiske visokih predstavnikov tedanjih političnih oblasti. Brez dvoma je posnetek pristajanja prvega letala na Brniku v šestdesetih letih prejšnjega stoletja danes izjemno zanimiv za mnoge, ki se tega še spominjamo, pa tudi za mlajše.

96 Posnetki so večidel shranjeni v Arhivu Republike Slovenije in so zaradi dragocenosti ter zahtevnosti ohranjanja zelo redko na ogled širši publiki. Naš namen je dopolniti stalno razstavo o Gorenjski s kopijami izbranih filmov. V Gorenjskem muzeju pa tudi hranimo nekaj filmskih posnetkov in kopij, ki so gotovo vredni ogleda. Med drugim tudi filmi, ki so vsebinsko povezani s pesnikom Francetom Prešernom, kot je npr. kopija dokumentarnega filma slikarja Božidarja Jakca iz leta 1939 o odprtju Prešernove rojstne hiše v Vrbi.

Naša ideja o mali »kinoteki« gorenjskega filma se nanaša na doživljajsko razširitev stalne razstave *Prelepa Gorenjska*. Obiskovalci se bodo lahko po ogledu razstave ob filmih razvedrili in poglobili svoje vedenje o pomembnem področju umetniškega filmskega ustvarjanja.

Projekcijsko dvorano bomo polepšali z razstavo izbranih plakatov na filmske teme.

12 KO BREZ MIRU OKROG DIVJAM, PRIJATLJI PRAŠAJO ME, KAM?

/po Francetu Prešernu/

Življenje sina se je v 20. stoletju povsem razlikovalo od življenja očeta. Stari oče, rojen v Avstro-Ogrski, je bil kmet. Njegov sin se je s kolesom vozil na *šiht* v *fabrko*. Vnukinja, ki je delala v pisarni, se je v službo vozila z delavskim avtobusom. Pravnukinja z diplomo pa že nekaj časa išče redno zaposlitev.

98 Tudi gorenjska pokrajina je bila deležna velikih in hitrih sprememb, ki so se zvrstile skozi 20. stoletje. Menjavale so se države, politični, družbeni in gospodarski sistemi, razvoj pokrajine je postajal vse bolj del globalnega dogajanja. V prvi svetovni vojni je bila Gorenjska v zaledju soške fronte in zato ključna za oskrbo bojišča. Življenje civilistov je bilo podrejeno vojnim razmeram.

Po vojni je dežela dokončno vstopila v moderno industrijsko dobo. Tako v prvi kot v drugi jugoslovanski državi je bila Gorenjska gospodarsko ena najpomembnejših pokrajin. Ob koncu stoletja pa se je začelo, večkrat tudi boleče, iskanje prehoda v novo postindustrijsko dobo. Gospodarski in tehnološki napredek je spremenil pokrajino in način življenja njenih ljudi.

Kranj leta 2008
(Foto A. Hodalič)

Najstarejša fotografija Kranja, šestdeseta leta 19. stoletja
(Foto Ch. Paier)

V zadnji tretjini 19. stoletja je fužinarstvo v gorenjskih krajih zamrlo. Proizvodnjo železa so nadaljevali le v novozgrajenih obratih na Jesenicah, kjer je v 20. stoletju nastal največji gorenjski industrijski center. V Tržiču so začeli industrijsko proizvodnjo v čevljarski in lesni panogi. Pomembna je postala tekstilna industrija, najprej v Tržiču, v dvajsetih letih pa tudi v Kranju. Med obema svetovnjima vojnoma so se s podjetništvom vse več ukvarjali domačini, med katerimi so bili tudi lastniki manjših tovarn, še vedno pa so bila največja podjetja v rokah tujih vlagateljev. V vse številnejših tovarnah so potrebovali vedno nove delavce, med njimi je bilo vse več mladih žensk, ki so delale za predilnimi in tkalskimi stroji. Ti delavci so prihajali predvsem iz nekdanj povsem kmečkih naselij v okolici industrijskih centrov Jesenic, Tržiča in Kranja.

99

Z začetkom druge svetovne vojne in po nemški zasedbi je postal glavni cilj okupatorja ponemčenje Gorenjske in njena priključitev k nemškemu rajhu. Izgnali so številne izobražence in njihove družine. Upor proti nacističnemu nasilju z oboroženimi spopadi se je začel na Gorenjskem konec julija 1941. Partizani so okupatorja onemogočali s sabotажami in z manjšimi spopadi. Okupatorji so kot povračilni ukrep za smrt svojih vojakov ali sodelavcev streljali talce.

Po drugi svetovni vojni je bil razvoj pokrajine odvisen zlasti od industrije, v kateri je bila zaposlena več kot polovica prebivalcev. Takoj po vojni je Železarna Jesenice postala ena najpomembnejših tovarn v Jugoslaviji, velik je bil gospodarski pomen celotne Gorenjske. Že v šestdesetih letih je tekstilna industrija postajala vse bolj zastarela. Vodilno vlogo sta prevzemali elektro in gumarska industrija s centrom v Kranju. Nekaj najuspešnejših podjetij, kot je bila na primer Iskra, se je z vlaganji v razvoj lastnih izdelkov in blagovne znamke uveljavilo tudi v svetovnem merilu. Večina podjetij pa je še naprej sledila politični usmeritvi, ki je skrbela v prvi vrsti za gradnjo velikih tovarn in zaposlovanje številnih delavcev.

100 Na Gorenjsko so se v iskanju boljšega zaslužka množično priseljevali ljudje iz nerazvitih pokrajin Slovenije in drugih republik Jugoslavije. Širitev mest in rast števila prebivalcev je bila povsem nenadzorovana. Tovarniške hale so gradili na rodovitnih kmetijskih zemljiščih v mestni okolici, industrializacija je segla tudi na bolj odmaknjena, nekdam povsem kmetijska območja. Kmetijstvo je bilo pomaknjeno na stranski tir, obdelovalna zemlja je bila razvrednotena. Celotno pokrajino je zajela graditeljska evforija z nepremišljenimi posegi v naselbinsko dediščino in naravo. V nekdanjih predmestjih so zrasle obsežne stanovanjske soseske, kjer so prebivali zlasti priseljeni delavci. Mesta so postala nacionalno zelo raznolika. Vasi so dobivale novo urbanistično podobo. Način življenja v mestu in na vasi se je vse bolj prepletal, stoletne tradicije so izginjale. Vse pomembnejši je postajal turizem. Obiskovalce iz tujine je privabljala zlasti narava z biseri kot so Bled, Bohinj, Kranjska Gora.

Z vstopom v 21. stoletje gorenjski kraji spet iščejo lastno identiteto v že delno pozabljenih tradicijah in naravnih danostih. Nekateri gorenjski kraji imajo prav posebno vlogo v slovenski zgodovini in književnosti. Zato so še zlasti po letu 1991, z razglasitvijo samostojne države Slovenije, postali pomembni za oblikovanje slovenske identitete in krepitev narodne zavesti. Tudi zato je Gorenjska najbolj prepoznavna slovenska pokrajina.

12.1 ZAČETEK 20. STOLETJA

O, zlati vek zdéj muzam kranjskim pride!

/France Prešeren/

Gorenjska je bila na začetku 20. stoletja še večinoma kmetijska. Po propadu fužinarstva se je na Jesenicah in v Trziču začela razvijati industrija. Tedaj dograjena karavanško-bohinjska železniška proga je jeseniško železarno povezala s tržaškim pristaniščem in z njegovim zaledjem.

V Trziču so začeli proizvodnjo tekstila, lepenke in čevljev. Lastniki tovarn so bili večinoma tujci, ki so imeli tudi veliko politično moč v mestu. Domači podjetnik Peter Kozina je leta 1911 odprl tovarno čevljev, kasneje imenovano Peko.

Na Domžalskem so se iz obrtne tradicije slamnkarstva razvila številna podjetja z okoli 1000 delavci, ki so izdelali milijon slamnikov na leto in jih prodajali po evropskih državah in v Ameriki.

Konec 19. stoletja je v Trziču začela obratovati tovarna Bombažna predilnica in tkalnica Glanzmann & Gassner. Trzič je postal eden prvih slovenskih tekstilnih centrov.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

Majhne kmetije niso več omogočale preživetja celotni družini. Mnogi so odšli iskat delo v Severno Ameriko in evropske rudarske centre. Zaradi cenejših industrijskih izdelkov sta zamrli

Jesenice z železarno Kranjske industrijske družbe so bile na začetku 20. stoletja industrijsko najrazvitejši del Gorenjske.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

obrt in trgovina z domačo robo. Da bi olajšali položaj kmetov, so ustanavljali zadruške hranilnice in posojilnice ter mlekarske in strojne zadruge.

KARAVANŠKO-BOHINJSKA ŽELEZNIŠKA PROGA

Karavanško-bohinjska železniška proga je povezala Srednjo Evropo in Jadran. Gorenjski del je tekel od Celovca do Jesenic, naprej skozi Bohinj v Gorico in Trst. Zahtevna gradnja je potekala med letoma 1900 in 1906. Zgraditi je bilo treba številne mostove in galerije, karavanški predor med Področco in Hrušico, dolg 7975 metrov, ter bohinjski predor med Bohinjsko Bistrico in Podbrdom, dolžine 6336 metrov.

102 *Portal bohinjskega predora v času pred prvo svetovno vojno*
(Zbirka Gorenjskega muzeja)

V letih gradnje so se v Bohinjski Bistrici naselili številni delavci različnih narodnosti. Bohinjski predor so slovesno odprli 19. julija 1906. Z železniško povezavo na Primorsko je Bohinj zaživel kot središče turizma in se pridružil takrat že uveljavljenima in priljubljenima gorenjskima letoviščema Bled in Kamnik.

Oprema "tujske sobe", ki jo je turistom oddajala družina Budkovič v Bohinjski Bistrici na začetku 20. stoletja.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto D. Holynski)

12.2 PRVA SVETOVNA VOJNA

... in ti mi boš krvava tekla.

/Simon Gregorčič/

V prvi svetovni vojni je Gorenjska z odprtjem soške fronte postala vojno zaledje, ključno za oskrbo bojišča in kjer je veljal strog vojni režim. Z vlaki so dovažali velike količine vojaške opreme in materiala. Zlasti v pripravah na 12. soško bitko jeseni 1917 so vojaške dobave povsem ohromile promet. Na Gorenjsko so prišli številni vojaki vseh narodnosti Avstro-Ogrske. Od tu so jih pošiljali na fronto, sem so prihajali na zdravljenje ali kratek počitek. Šole, samostane in večja poslopja so preuredili v vojne bolnišnice ter različne delavnice in skladišča.

Civilno prebivalstvo je moralo sodelovati pri preskrbi vojaštva. V deželo so se s Primorske zatekli številni begunci. Moški so bili mobilizirani, zato so morale ženske same skrbeti za gospodarstvo. Ker je primanjkovalo vsega, so cene rasle. Uvedena je bila preskrba na nakaznice.

Začetna postaja vojaške železnice v Bohinjski Bistrici poleti 1916, od koder je avstro-ogrška vojska oskrbovala svoje vojake na fronti v Krnskem pogorju. Bohinj je bil neposredno zaledje soškega bojišča.

(Mali vojni muzej Bohinjska Bistrica)

Najbolj pa so se ljudje zavedli krutosti vojne, ko so s fronte začela prihajati sporočila o padlih in so se začeli vračati vojni invalidi.

Nemška 12. Šlezijška divizija
v Kranju pred pohodom proti
Kobaridu, kjer je sodelovala pri
preboju oktobra leta 1917.

(Muzej novejšje zgodovine Slovenije)

Rusko kapelico so leta
1916 zgradili ruski vojni
ujetniki v spomin na svoje
tovariše, ki jih je pri gradnji
ceste čez Vršič zasul plaz.

(Foto M. Žerjal, zasebni arhiv Z.
Županič Slavec)

Spomenik v Mojstrani z imeni padlih in pogrešanih. Slovenski fantje in moške so odhajali na fronte po vsej Evropi. V spomin na tiste, ki se niso vrnili domov, so po gorenjskih krajih postavili mnoge spomenike in obeležja.

(Foto J. Justin)

Josip vitez Pogačnik
(Podnart, 1866–Podnart, 1932),
fotografija spomenika v Podnartu.

105

Josip Pogačnik je bil politik, poslanec, diplomat in gospodarstvenik. Od 31. oktobra do 1. decembra 1918 je bil predsednik prve slovenske vlade, Narodne vlade za Slovenijo.

(Foto J. Dežman)

Rudolf Maister-Vojanov
(Kamnik, 1874–Unec, 1934),
general in pesnik je
1. novembra 1918 prevzel
vojaško poveljstvo nad Spodnjo
Štajersko in v imenu Narodnega
sveta oblikoval prvo redno
slovensko vojsko ter vodil
odločilne boje za severno mejo.

(Album slovenskih književnikov, 1928)

IVAN FRANKE

(Dobje pri Poljanah, 1841–Ljubljana, 1927)

je odraščal v Cerkljah na Gorenjskem. Slikarstvo je študiral na Dunaju in v Beneških. Leta 1873 se je odpravil na popotovanje po Kitajski, kjer je ustvaril številne risbe krajine in portrete. Med letoma 1878 in 1889 je bil profesor risanja

na kranjski gimnaziji, v kranjski Čitalnici je nastopal kot pevec in režiser. Leta 1882 ga je dunajska centralna komisija imenovala za konservatorja za Kranjsko. Od leta 1889 je z družino živel v Ljubljani.

Franketov slikarski opus je velik, motivno obsega krajino, portret in cerkveno slikarstvo. Spada v krog realistov. Njegova zgodnja dela so predvsem oltarne podobe, povzete po beneškem slikarstvu. Naslikal jih je za Predoslje, uršulinsko cerkev v Škofji Loki, frančiškansko cerkev v Ljubljani, cerkev v Bukovščici itd. S prihodom v Kranj se je začel posvečati krajini. V Ljubljani sta ga pritegnila okolica mesta in tivolski park. Naslikal je štiri različne verzije slik in risb na Prešernovo pesem Povodni mož.

12.3 MED OBEMA VOJNAMA

Grab'te dnarje vkup gotove,
kupovajte si gradove.

/France Prešeren/

V Kraljevini Jugoslaviji je bilo slovensko ozemlje gospodarsko najbolj razvito. Z okrog 5000 delavci so bile Jesenice eno najmočnejših industrijsko-delavskih središč, leta 1929 so postale mesto.

Tržič, z bogato tekstilno, usnjarsko in čevljarsko tradicijo, so zaradi gospodarskega razvoja leta 1926 uvrstili med mesta. Največja tovarna s 1200 zaposlenimi je bila Bombažna predilnica in tkalnica. Delavci so bili bolj plačani kot drugje na Gorenjskem. Lastnik je za njih gradil tudi stanovanja.

INDUSTRIALIZACIJA KAMNIKA

Z dobo industrializacije je razcvet doživel tudi Kamnik. Velikega pomena za razvoj podjetništva na Kamniškem je bila tudi leta 1891 speljana železniška proga. Že sredi 19. stoletja so začele obratovati smodnišnica ter cementarna in opekarna. Smodnišnica je pod imenom Kemijska industrija Kamnik-KIK delovala vse do nedavnega. Poleg proizvodnje razstreliv so po drugi svetovni vojni predelovali tudi barvne kovine in plastične mase.

Leta 1896 je v obrtni delavnici v Kamniku češki inženir Špalek začel izdelovati ključavnice in nasadila za vrata. Po prvi svetovni vojni je delavnica prerasla v tovarno kovinskih izdelkov in leta 1922 je dobila današnje ime Titan. Izdelovali so vezne dele za vodovod, pohištvene ključavnice, tehcnice, uteži in gospodinjske strojčke. Delo so

uspešno nadaljevali tudi po drugi svetovni vojni. Proizvodnja ključavnic, po katerih je podjetje najbolj znano, se je obdržala vse do danes.

Leta 1878 je družina Schnabl v Kamniku prevzela obrtno delavnico keramike. Začeli so izdelovati daleč na okrog znane posode "kranjske majolike" in drugo beloprsteno posodje. Tradicijo izdelave poslikanih majolik je v povojnih časih vse do nedavnega nadaljevalo podjetje Eti Svit.

Največji razvoj je doživel Kranj. Občinski možje so izkoristili ugodne gospodarske razmere v novi državi, v kateri so se odprla nova velika tržišča. Kranj je v kratkem času postal drugo najpomembnejše tekstilno središče na Slovenskem. Češki in poljski industrialci so ob pomoči domačih podjetnikov gradili velike tekstilne tovarne: Jugočeška je začela delovati leta 1924, sledili so Intex, Tekstilindus in Jugobruna. V Kranju je delovala tudi največja jugoslovanska tovarna gume Vulkan, kasneje preimenovana v Semperit.

Uveljavljali so se tudi številni domači podjetniki. V Radovljici in okolici so delovali pletilski obrati, v Lescah tovarna verig, v Kropi Kovinarska zadruga Plamen. V Kamniku so v tovarni kovinskih izdelkov Titan izdelovali ključavnice, tehcnice, uteži, gospodinjske strojčke in vezne dele za vodovodno napeljavo.

Delo so uspešno nadaljevali tudi po drugi svetovni vojni. V Domžalah so izdelovanje slamnikov nadaljevali v tovarni Univerzale, ki je svoja vrata zaprla leta 2003.

Knjige vzorcev blaga, ki so ga pred drugo svetovno vojno izdelovali v tovarnah Jugočeška in Jugobruna v Kranju.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto T. Lauko)

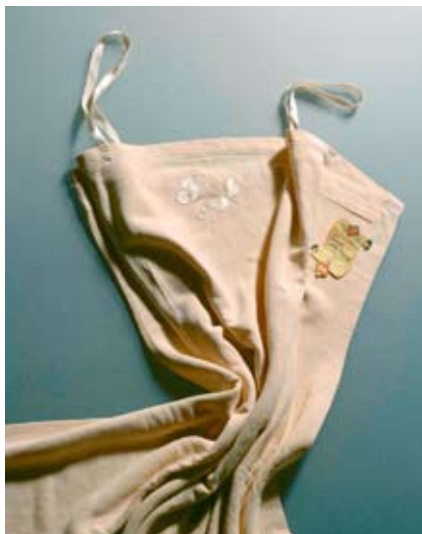

Kranjski podjetnik Franjo Sirc (1891–1950) je bil lastnik tekstilne tovarne v Stražišču. Z izbruhom vojne mu je tovarno zasegla nacistična oblast. V novi jugoslovanski državi je bil na Nagodetovem procesu obsojen na deset let odvzema prostosti s prisilnim delom. Umrli je med prestajanjem kazni.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

V podjetju tovarnarja in veletrgovca Ivana Savnika v Kranju so izdelovali perilo in oblačila. Izdelke pod lastno blagovno znamko ISKA je uspešno prodajal po vsej Kraljevini Jugoslaviji.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto D. Holynski)

V novih tovarnah so delo našli številni delavci, zlasti mlada dekleta. Prihajala so iz okoliških vasi in so se prvič srečala s tovarniškim delom. Za sprejem v službo so morale biti stara najmanj 15 let, vendar so bila nekatera tudi mlajša.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

TURISTIČNI RAZCVET BLEDA

Že pred prvo svetovno vojno je bil Bled znan turistični kraj. Največ zaslug za to je imel Švicar Arnold Rikli, ki je sredi 19. stoletja na Bledu odprl zdravilišče.

V času med obema vojnama se je Bled uveljavil kot letovišče in najbolj moden turistični kraj v Kraljevini Jugoslaviji. Na Bledu je v letni rezidenci poletja preživljala kraljeva družina, odvijala so se pomembna politična in diplomatska srečanja.

Domačini so se podjetno lotili dela v turizmu. Gradili in obnavljali so penzione, počitniške vile in hotele, urejali parke ter sprehajališča. Skrbeli so za urejenost kraja, ponudbo športnih in družabnih dogodkov, tudi mednarodnih veslaških in šahovskih tekmovanj, izdajali so prospekte ter ilustrirane brošure.

Leta 1937 je bilo na Bledu 17 hotelov, 11 penzionov in 5 gostiln, sobe so oddajali tudi v zasebnih hišah. Bled je letno obiskalo že več kot 20.000 gostov, več kot polovica je bila tujcev, med njimi največ Avstrijcev, Nemcev, Čehov in Angležev.

Največji zagon turističnemu razvoju Bleda sta dala Blejca Jula Molnar in Ivan Kenda. Oba sta se lotila velikih gradbenih projektov. Jula Molnar je kupila ugleden hotel Louisenbad na obali Blejskega jezera in ga preimenovala v Grand hotel Toplice. Leta 1931 je stavbo povečala in povsem prenovila. Hotel je veljal za enega najmodernejših v Jugoslaviji. Ob hotelu je Jula Molnar zgradila kavarno Toplice, ki je postala središče družabnega življenja, spodbudila je tudi gradnjo igrišča za golf na Bledu.

Stari hotel Mallner je leta 1917 kupil podjetnik Ivan Kenda, ki je bil med drugim tudi lastnik blejskega gradu, jezera, kopališča in več penzionov. Hotel je preimenoval v Park

Hotel in zgradil novo moderno stavbo, skupaj s hotelskim kopaljščem, trgovskimi lokali in z zabaviščem Kazina. Zaradi velikih in slabo načrtovanih investicij je Kenda v letih pred drugo svetovno vojno doživel finančni zlom.

Na Bledu so letovali predvsem aristokrati, bogati meščani in višji uradniki. Nekajtedensko letovanje na Bledu je bila stvar ugleda in veljave v tedanji družbi. Po drugi svetovni vojni, ko ni bilo primerno zagovarjati elitnega turizma, je šel razvoj blejskega turizma v smeri množičnosti. Marsikatero staro hotelsko stavbo ali penzion so porušili in zgradili moderne hotele, marsikdaj na račun zanemarjanja naravnega okolja in tradicije.

*Novi Grand hotel
Toplice na
razglednici
iz tridesetih
let 20.
stoletja
(Zbirka
Gorenjskega
muzeja)*

111

*Valentin Hodnik
Triglav
(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto D. Holyński)*

VALENTIN HODNIK

(Stara Fužina, 1896–Bohinjska Bistrica, 1935)

Rodil se je v številni kmečki družini. V času šolanja na ljubljanski obrtni šoli je nanj močno vplival učitelj kipar

Alojzij Repič. Ob začetku prve svetovne vojne je bil vpoklican v vojsko, vendar je bil zaradi bolezni kmalu odpuščen. Vrnil se je domov, slikal in fotografiral avstrijske vojake v Bohinju. Na njegovo nadaljnje delo so močno vplivali slovenski impresionisti in umetniki iz društva Vesna. Študij je nadaljeval na Akademiji za umetnost in obrt v Zagrebu pri profesorjih Kovačeviću in Vanki in se posvetil risbi figuralike. Zaradi pomanjkanja denarja je slikanje nadaljeval v domačem okolju. Najbolj ga je pritegnila krajina, posebno Bohinjsko jezero, stene Pršivca, Komarče, Konjskega vrha, Vogla, Slap Savica in Triglav. Leta 1926 si je v Ukancu zgradil hišico "Rušo". Sprva je gore upodabljal predvsem realistično, z razpoloženskim pridihom in mehko modelacijo skalnih gmot ter gorskih vrhov. Kasneje je prešel v zanj značilno, rahlo stilizirano oblikovanje skalovja. Nekatere slike odražajo trdoto in izžarevajo posebno ekspresivno moč, spet druge subtilno upodabljajo tišino Triglava, Bohinjskega jezera ali samotni planšarski stan. Znane so tudi njegove risbe s humoristično vsebino, ki prikazujejo življenje ob Bohinjskem jezeru.

12.4 DRUGA SVETOVNA VOJNA

**Manj strašna noč je v črne zemlje krili,
ko so pod svetlim soncem sužni dnovi!**

/France Prešeren/

Nemški, nacionalsocialistični okupaciji Gorenjske je sledilo nasilno ponemčevanje. Uradni jezik je postala nemščina. Ponemčili so imena ljudi in krajev. Zaprli so vse slovenske šole in ustanove ter ukinili društva, zaplenili društveno in cerkveno premoženje ter premoženje izgnancev.

Po rasnih pregledih je bila večina prebivalstva Gorenjske primerna za vključitev v rajh. Julija 1941 so okoli 2300 ljudi izgnali v Srbijo in na Hrvaško. Med njimi je bila večina duhovnikov in zavednih izobražencev. Od marca 1942 do srede 1944 so iz zbirnega taborišča v Goričanah v Nemčijo izgnali okoli 4200 sorodnikov ustrelenih talcev in partizanov.

Prav na Gorenjskem so se ljudje najodločneje uprli raznarodovanju in nasilju. Med 2200 slovenskimi partizani leta 1941 jih je bilo na Gorenjskem okrog 1250. Tu se je s prvimi partizanskimi napadi konec julija 1941 začel oborožen upor Slovencev. Partizani so izvedli številne, predvsem manjše napade na okupatorske posadke in ustanove, okupatorji pa so za partizanske akcije kaznovali civilno prebivalstvo. Prva vas, ki jo je zaradi partizanskega umora civilnih uradnikov okupator požgal, je bila Rašica pod Šmarno goro septembra 1941.

Septembra 1942 so Nemci gorenjskemu prebivalstvu podelili nemško državljanstvo na preklic in v začetku leta 1943 začeli mobilizacijo v nemško vojsko. Številni mobiliziranci so dezertirali in se pridružili partizanom. Od jeseni 1944 je na gorenjskih osvobojenih ozemljih že delovala partizanska oblast. Partizani so se maščevali okupatorjevim sodelavcem in protikomunistom.

Leta 1944 je proti partizanskemu gibanju nastopilo Gorenjsko domobranstvo (*Oberkrainer Selbstschutz*), ki je s stalnim patroliranjem in postavljanjem zased partizanom na precejšnjem delu Gorenjske onemogočilo dostop do prebivalstva. Ob koncu vojne so se umaknili na Koroško, vendar so jih Britanci vrnili v Slovenijo, kjer so skoraj vse pobili brez sojenja.

114

Ive Šubic, Kolona v snegu, 1962, olje, platno
(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto D. Holynski)

IVE ŠUBIC

(Hotovlje pri Poljanah, 1922–Poljane, 1989)

V letih 1940 in 1941 je študiral slikarstvo na likovni akademiji v Zagrebu, od leta 1945 do 1948 pa na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, na kateri je leta 1950 opravil specialko pri prof. Gabrijelu Stupici. Slikal je figuralne in krajinske motive ter tihozitja. Realistične prvine je povezal z elementi ekspresionizma, kubizma in primitivizma, mdr. pri partizanskih motivih in prizorih iz kmečkega življenja. Ukvarjal se je tudi z grafiko, ilustracijo, monumentalnim stenskim slikarstvom in mozaikom, kot npr. Spomenik dražgoški bitki v Dražgošah leta 1976.

Friedrich Rainer
(Šentvid na
Glini, 1903–
Jugoslavija, 1947?),
šef okupacijske
civilne uprave na
Gorenjskem od
novembra 1941. Vodil
je najtršo politiko
proti partizanskemu
gibanju z
internacijami,
streljanjem talcev in
požiganjem vasi.

(Zbirka Gorenjskega
muzeja)

115

Franca Seška iz
Bukovice so 22.
avgusta 1941 ustrelili
kot talca v gozdu pri
Smledniku.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

Taboriščna obleka
in nožek, ki ga je
Franc Mravlje iz
Kranja uporabljal v
koncentracijskem
taborišču Auschwitz,
kjer je bil zaprt od
junija 1942 do konca
vojne.

(Zbirka Gorenjskega muzeja,
foto T. Lauko)

GESTAPOVSKI ZAPORI V BEGUNJAH NA GORENJSKEM

V graščini v Begunjah na Gorenjskem je bil eden najbolj krvavih gestapovskih zaporov na Slovenskem. Tja so zapirali predvsem partizane in njihove sodelavce. Zapornike so nečloveško mučili, jih pošiljali naprej v koncentracijska taborišča ali ustrelili kot talce. Na zidovih zaporniških celic so se ohranili pretresljivi zapisi obsojenih na smrt. Med vojno so okupatorji na Gorenjskem ustrelili 1270 oseb, od tega 849 zapornikov v Begunjah. Da bi zastrašili prebivalstvo, so plakate s seznamei ustreljenih razobešali na javnih mestih. Po vojni je bilo v graščini taborišče in do začetka petdesetih let ženska kaznilnica; tu so bile zaprte tudi politične zapornice.

Vse zapornike v gestapovskih ječah v Begunjah na Gorenjskem so vpisali v evidenčne knjige, v katerih je zabeležena tudi njihova nadaljnja usoda.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto D. Holynski)

Mobilizirani v nemško vojsko odhajajo na železniško postajo v Kranju, v začetku leta 1943.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

Skupina
gorenjskih
partizanov
Prešernove
brigade poleti
1943.

(Zbirka Gorenjskega
muzeja)

Partizani
Cankarjevega
bataljona so v
noči iz 26. na
27. junija 1942
požgali
železniški in
cestni most v
Mostah pri
Žirovnici, kar je
bila naj-
uspešnejša
partizanska
diverzija na
Gorenjskem.

(Zbirka Gorenjskega
muzeja)

ŽRTVE VOJNE IN REVOLUCIJE

Od okoli 180 000 prebivalcev okupacijske Gorenjske, ki je zajemala še litijsko območje, je bilo več kot 15 000 partizanov, nad 9000 mobilizirancev v nemško vojsko, okoli 4000 domobrancev, raztrgancev, verkšučov, orožnikov, gestapovcev. Skoraj 7000 je bilo izgnancev v Srbijo in Nemčijo, mnogo beguncev v Ljubljansko pokrajino, več kot 10.000 pa zapornikov in internirancev. Zaradi mobilizacij, internacij, izgnanstva in begunstva je bila okoli petina prebivalstva pregnana iz svojih domov.

Po številu smrtnih žrtev je Gorenjska na drugem mestu med slovenskimi pokrajinami. Od okoli 97 000 trenutno popisanih žrtev vojne in revolucije v Sloveniji jih je bilo na Gorenjskem 13 344, kar je 13,7 odstotka vseh slovenskih žrtev in 7,3 odstotka prebivalstva. Med njimi je bilo največ partizanov, in sicer 4592, aktivistov in sodelavcev partizanskega gibanja je bilo 741, civilistov pa 2631, od teh so jih okoli 1300 ubili partizani. Mobilizirancev, ki so padli v nemški vojski, je bilo 1774. Med domobranci je bilo 1731 žrtev, razen 50 padlih med vojno so bili vsi pobiti po vojni.

(Po podatkih Inštituta za novejšo zgodovino, september 2011)

118

Vračanje domobrancev in civilistov s Koroške skozi Kranj 30. maja 1945. Skoraj vse so pobili v okolici Škofje Loke in v Kočevju.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

Ljubo Ravnikar,
Gladovna
stavka,
1934, risba s
tušem

(Zbirka Gorenjskega
muzeja,
foto D. Holynski)

LJUBO RAVNIKAR

(Ljubljana, 1905–Kranj, 1973)

Na ljubljanski realki sta ga risanje poučevala slikarja Peter Žmitek in Gojmir Anton Kos. Nekaj časa je študiral na akademiji na Dunaju in pri dunajskem portretistu Hansu Schachingerju. V Ljubljano se je vrnil leta 1929. Posvečal se je oljnemu in akvarelnemu slikarstvu ter ilustraciji. Risal je razglednice s socialnimi motivi, plakate in diplome. Sodeloval je pri ljubljanskem Delavskem odru, z osnutki za predstave se uvršča med soutemeljitelje sodobne slovenske scenografije.

Leta 1937 je izdal mapo linorezov Ogledalo, v kateri je poskušal kritično prikazati tedanjo družbeno stvarnost. Leta 1938 se je včlanil v umetniško skupino Gruda, ki so jo ustanovili mladi umetniki po vzoru zagrebške Zemlje. Tik pred drugo svetovno vojno se je od ekspresionizma usmeril v lirični realizem. Med motivi je začela prevladovati krajina.

Aprila 1941 je bil interniran v Italiji, kjer je nastala obsežna zbirka pejzažev in dokumentarnih upodobitev. V letih 1944/1945 se je s prekomorsko brigado vrnil v domovino. Pot je dokumentiral z obsežno serijo akvarelov in risb.

Od leta 1946 do 1958 je bil profesor risanja in umetnostne zgodovine na gimnaziji v Kranju. Njegova samostojna razstava v Prešernovi hiši je bila prva razstava novo-ustanovljenega muzeja v Kranju.

V Rimu je leta 1956 nastala serija akvarelov "S poti po Italiji", kasneje je slikal tudi po Grčiji in preostalem Sredozemlju ter Egiptu. V šestdesetih letih so nastali cikeli akvarelov "Stari Kranj" in akvareli z motiviko železarskih Jesenic. Ravnika je slikal pod vplivi ekspresionizma, simbolizma in socialnega realizma. Leta 1961 in 1965 je prejel Prešernovo nagrado mesta Kranj.

12.5 TITOVA JUGOSLAVIJA

Kdo zna noč temno razjasnit,
ki tare duha.

/France Prešeren/

V prvem desetletju po drugi svetovni vojni so podobno kot drugod tudi na Gorenjskem revolucionarni posegi z zaplembami in dvema nacionalizacijama uničili zasebno podjetništvo in kmetijstvo. Predvojna podjetja so bila združena in preoblikovana v državna podjetja, kasneje imenovana družbena. Razredna vojna je družbo razklala na partijsko, privilegirano in preostale, diskriminirane.

Podobo Gorenjske je oblikoval razvoj industrije za vsako ceno. Industrializacija je segla tudi na nekdanj odmaknjena kmetijska območja, kot je npr. Selška dolina. Uvajanje serijske proizvodnje s tekočimi trakovi in gradnja ogromnih proizvodnih hal sta zahtevala množično priseljevanje delavcev iz nerazvitih delov Jugoslavije, mnogi Gorenjci pa so iskali delo in boljše življenje v Nemčiji in drugod na Zahodu. Sledila je pospešena gradnja betonskih blokovskih naselij, žal pogosto tudi na najbolj plodni zemlji. Kmečko delo je bilo razvrednoteno, kmetje so iskali boljši zaslužek v *fabrikah*.

Tovarni Iskra in Sava sta z domačim znanjem prerasli gorenjski okvir in se uveljavili na Zahodu. K mednarodni uveljavitvi domačih športnih blagovnih znamk Elan in Alpina so pripomogli vrhunski uspehi gorenjskih športnikov, kot sta bila Bojan Križaj in Nejc Zaplotnik.

Ljudje s podeželja so se vsak dan množično vozili na delo v bližnje tovarne. Z zaslužkom in ugodnimi krediti so si gradili hiše, navadno na domačem vrtu ali travniku. Vasi so se začele širiti na polja. Izginile so še zadnje lesene kajže in podeželje je izgubilo svojo staro kmečko podobo.

Delavec v martinarni Železarne Jesenice v petdesetih letih 20. stoletja. Največ delavcev, okrog 7000, je bilo v Železarni Jesenice zaposlenih v začetku osemdesetih let.

(Foto S. Smolej)

122

Tako v mestih kot po vaseh se staro umika novemu.

(Foto T. Dolžan Eržen)

Blokovska spalna naselja so v nekaj desetletjih popolnoma spremenila podobo gorenjskih mest.

(Foto D. Holyński)

Odhod *iskrašev* iz
tovarne ob 14. uri,
Kranj leta 1958

(Foto F. Perdan)

Na obrobju Kranja, na
Laborah, je leta 1966
zrasel sodoben industrijski
predel, novi obrati Save.

(Zbirka Gorenjskega muzeja)

123

ISKRINI TELEFONI

Podjetje Iskra, ustanovljeno leta 1946, je postalo v naslednjih desetletjih eno vodilnih v elektroindustriji v tedanji Jugoslaviji. Glavni Iskrini izdelki so bili števcji, telefonske centrale in aparati, električno ročno orodje in do leta 1971 tudi kinoakustika. Izdelki so bili večinoma plod znanja Iskrinih tehničnih strokovnjakov in oblikovalcev. Poleg števcjev so bili najbolj znani telefoni.

Prvi induktorski telefonski aparat so izdelali leta 1949. Sprva so telefone izdelovali po tujih licencah, kot je bil npr. avtomatski telefonski aparat ATA 11. Sredi šestdesetih let pa so z Iskrinih tekočih trakov prišli telefoni, ki so jih razvili domači inženirji. Izdelek so sčasoma še izboljševali, nastali so telefoni ATA 30 in ATA 20.

V Iskri so leta 1976 v redno proizvodnjo dali prvi povsem elektronski aparat na svetu, ki so ga poimenovali ETA 60. Temu je leta 1979 sledil danes že kultni aparat ETA 80. Izdelovali so ga tako s številčnico kot s tastaturo, ETA 85. Iskrin telefon je dal povsem novo podobo telefonom v svetu, veliko so ga kopirali. Presežek je bila tudi oblika aparata avtorja Davorina Savnika, ki je zanj prejel številne domače in mednarodne nagrade. Ljudje so ta telefon vzeli za svojega in ga poimenovali fitipaldi.

V osemdesetih letih so v Iskri razvili številne izboljšave in med prvimi na svetu razvili digitalno telefonsko centralo, t. i. sistem SI 2000. Do leta 1989, tik pred razpadom velikega podjetja, je z Iskrinih tekočih trakov prišlo že pet milijonov telefonskih aparatov.

Telefon ETA 85 je ponesel sloves Iskrinih aparatov po svetu.

(Zbirka Gorenjskega muzeja, foto D. Holynski)

*Janez Marenčič,
Promenada, 1955
(Kabinet slovenske
fotografije, Zbirka
Gorenjskega muzeja)*

JANEZ MARENČIČ

(Kranj, 1914 – Jesenice, 2007)

Spada med osrednje osebnosti slovenske fotografije 20. stoletja. Fotografirati je začel v tridesetih letih. Leta 1935 je postal član Fotokluba Ljubljana. Med zgodnjimi deli prevladujeta žanr in krajina. Med drugo svetovno vojno je kot fotoreporter spremljal enote IX. korpusa na Primorskem. Negativi so izgubljeni, vendar je na podlagi štirih ohranjenih fotografij partizanskega tabora in nočne straže v Trnovskem gozdu izdelal povečave v tehniki papirnega negativa, ki veljajo za likovno najbolj dovršeno medvojno fotografsko pričevanje.

Po vojni se je posvečal fotografskim interpretacijam žanrskih motivov in krajine.

Na njegovo pobudo je bil leta 1949 ustanovljen fotoklub v Kranju. Postal je osrednja osebnost, mentor in glavni predstavnik t. i. "kranjskega kroga" oziroma "kranjske fotografske šole". S klubskimi tovariši Mirkom Križnarjem, Tonetom Marčanom, Mirom Kelbelom, Janezom

Murovcem in drugimi so fotografirali kontrastne, asketske motive na zasneženih površinah, za katere je likovna kritika uporabila izraz “kranjska fotografska manira”.

V petdesetih letih preteklega stoletja je Marenčič odkril fotografski pogled na pokrajino iz zraka. Začele so nastajati fotografije, posnete z dvignjenega očišča, vzpetine ali s kake druge višje ležeče točke, ki veljajo za inovativni vrhunec Marenčičevega fotografskega izraza. S premišljenim izrezom in poudarjanjem kompozicijskih silnic ter ploskovitosti je vzpostavil abstrakten ornament, ki se je navidezno nadaljeval tudi zunaj kadra. V devetdesetih letih se je posvečal tudi barvni fotografiji.

Leta 1970 je za svoje delo prejel gorenjsko Prešernovo nagrado. Ob devetdesetletnici je bil odlikovan z zlatim redom za zasluge, prejel je tudi nagrado Janeza Puharja za življenjsko delo. Tik pred svojo smrtjo 2007 je postal častni občan Mestne občine Kranj.

12.6 NOVA DRŽAVA SLOVENIJA

Tje bomo najdlji pot, kjer nje sinovi
si prosti vol'jo vero in postave.

/France Prešeren/

Po padcu komunizma je politična in gospodarska kriza v Jugoslaviji dosegla vrh. Na plebiscitu 23. decembra 1990 se je za samostojno Slovenijo izreklo 88,5 odstotka vseh volivcev. Slovenija je 25. junija 1991 kot prva od nekdanjih jugoslovanskih republik razglasila samostojnost. Prišlo je do oboroženega posredovanja Jugoslovanske ljudske armade na mejnih prehodih in letališču Brnik. Po desetdnevni vojni za samostojnost je Slovenija prevzela nadzor nad svojim ozemljem.

Z novo državo so poleg uresničenih sanj o samostojni državi prišli tudi gospodarska privatizacija in izguba nekdanjih tržišč. Številna gorenjska podjetja so zašla v krizo, delo je izgubilo na tisoče ljudi. Sčasoma se je razcvetelo zasebno podjetništvo, hkrati sta se razpasla pogoltnost in hlepenje po hitrem zaslužku.

Dva tedna pred razglasitvijo samostojne Republike Slovenije, junija 1991, so gorski reševalci na vrhu Triglava razvili slovensko zastavo, ki je bila takrat še brez grba.

(Foto M. Kunšič)

Z vstopom v Evropsko unijo, s pristopom k zvezi NATO, z uvedbo evra in nekritičnim sprejemanjem tujega je prišel čas odločitve. Kaj nam bo omogočilo preživetje? Gospodarnost, iznajdljivost, modrost, dobrosrčnost, varčnost? To so vrednote, ki so vtakane v tisočletno gorenjsko dediščino in so tudi temelj slovenstva.

Pripadniki slovenske milice in Teritorialne obrambe nameščajo nove table na mejnem prehodu Ljubelj, 1. julij 1991.

(Foto M. Kunšič)

Slovenija je kot prva izmed novopridruženih članic v prvi polovici leta 2008 prevzela vodenje Evropske unije. Vsi politični in diplomatski dogodki predsedovanja so potekali na Brdu pri Kranju, med drugim tudi srečanje evropskih voditeljev in predsednika ZDA.

(Foto M. Kunšič, arhiv JGZ R Slovenije Brdo)

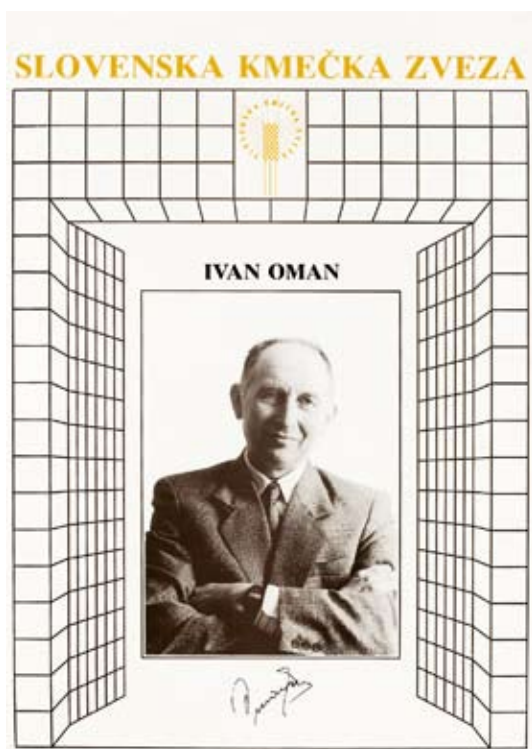

France Bučar
 (Bohinjska Bistrica, 1923),
 pravnik, politik. Leta 1976
 so ga prisilno odstranili
 z univerze. Bil je med
 voditelji demokratizacije in
 osamosvajanja Slovenije,
 9. maja 1990 je postal
 predsednik prve demokratično
 izvoljene slovenske skupščine.

(Muzej novejšje zgodovine Slovenije,
 foto T. Stojko)

129

Plakat
 Slovenske
 kmečke zveze
 pred volitvami
 leta 1990

Ivan Oman
 (Zminec pri
 Škofji Loki,
 1923), kmet,
 politik. Maja
 1988 je postal
 predsednik
 Slovenske
 kmečke zveze,
 prve nove poli-
 tične stranke v
 povojni Jugo-
 slaviji. Ob
 nastanku Zdru-
 žene opozicije
 Slovenije
 Demos je
 postal njen
 podpredsednik.
 Leta 1990 je bi
 izvoljen za
 člana predsed-
 stva Republike
 Slovenije.

(Zbirka Gorenjskega
 muzeja,
 foto I. Pustovrh)

Janez Slapar
(Pristava pri Tržiču, 1949),
general. Med letoma 1988 in
1990 je bil poveljnik Teritorialne
obrambe Gorenjske. V času
osamosvojitvene vojne do
leta 1993 je bil načelnik
republiškega štaba Teritorialne
obrambe. Postal je prvi general
v samostojni Sloveniji.

(Muzej novejšje zgodovine Slovenije,
foto T. Stojko)

130

France Tomšič
(Šmarca pri Kamniku,
1937 – Kamnik, 2010),
inženir, politik,
sindikalist. Decembra
1987 je organiziral
stavko v Litostroju.
Predlagal je ustanovitev
Iniciativnega odbora
Socialdemokratske
zveze Slovenije,
opozicijske stranke,
katere prvi predsednik
je postal leta 1989.
Med letoma 1990 in
1997 je bil predsednik
sindikata Neodvisnosti,
prve demokratične
sindikalne centrale.

(Muzej novejšje zgodovine
Slovenije, foto T. Stojko)

O RAZSTAVI

V veliko čast in zadovoljstvo mi je bilo povabilo Verene Perko, vodje muzeološke postavitve, k sodelovanju pri stalni razstavi Prelepa Gorenjska. Uspešno sva sodelovala že pri razstavah Železna nit in Zlata doba Karnija, projekt Prelepa Gorenjska pa je priložnost, da se spoznam še s preostalimi kustosi Gorenjskega muzeja. Razstavne teme Prelepe Gorenjske so kompleksne, pokrivajo dolga obdobja, od arheoloških dob do danes. Pripovedni sloji in konteksti so vezani na Gorenjsko, Kranj, grad Khislstein, železarstvo itd.

K temu smo dodali tudi slojevitost muzeološke predstavitve, tančice, ki jih je skupaj kar sedem, morda celo več. Poleg 131 klasičnih vitrin stojijo arhitektonske, ujete v domiselno razstavno scenografijo, kot na primer srednjeveške hiše mesta Kranja in stebri imaginarnega templja slovenstva. Kot razstavne vitrine služijo tudi grajska okna in niša v steni, ki predstavlja izložbeno okno trgovine Franca Berjaka. Postavitev bogatijo povečani ornamentalni motivi z nakita in zmanjšan motiv s stropa župne cerkve sv. Kancijana in tovarišev. Med klasične postamente so vstavljene tudi silhete človeških figur, ki so nosilci razstavnih eksponatov. Izvirna stavbna konstrukcija na podstrehi je vključena in uporabljena kot element stalne postavitve. Izpovedna moč postavitve je podkrepljena z igro in s simboliko barv, z lučmi in zvoki.

Tako obsežen in zahteven projekt, kot je stalna postavitev Prelepa Gorenjska, ne bi bil mogoč brez strokovnega znanja, človeškega razumevanja in pomoči Branka Filipiča, direktorja podjetja RPS, ter njegove uigrane ekipe.

PODOBE NASTAJANJA STALNE RAZSTAVE

PODOBE Z RAZSTAVE

IMPRESUM RAZSTAVE

PRELEPA GORENJSKA

V GORENJSKEM MUZEJU V KHISLSTEINU

Avtorska skupina

mag. Tatjana Eržen Dolžan, dr. Damir Globočnik, Beba Jenčič,
dr. Verena Perko, Helena Rant, mag. Monika Rogelj, mag. Marjana Žibert,
mag. Barbara Kalan

Vodje stalne postavitve

dr. Verena Perko, Beba Jenčič

Muzeološki vodja postavitve

dr. Verena Perko

Vodja pedagoškega programa

Magda Zore

Vodja projekta prenove gradu Khislstein

mag. Barbara Ravnik

Avtor postavitve

Željko Kovačić

Zvočni prostori

Boštjan Perovšek, SAETA - Zavod za kulturne in promocijske aktivnosti

143

Izvedba razstave

Lesnina inženiring D.D.; RPS, Ljubljana

Razsvetljava in ozvočenje

Miran Brumat

Lektoriranje

Judita Babnik

Prevod v angleščino

David Limon

Fotografije

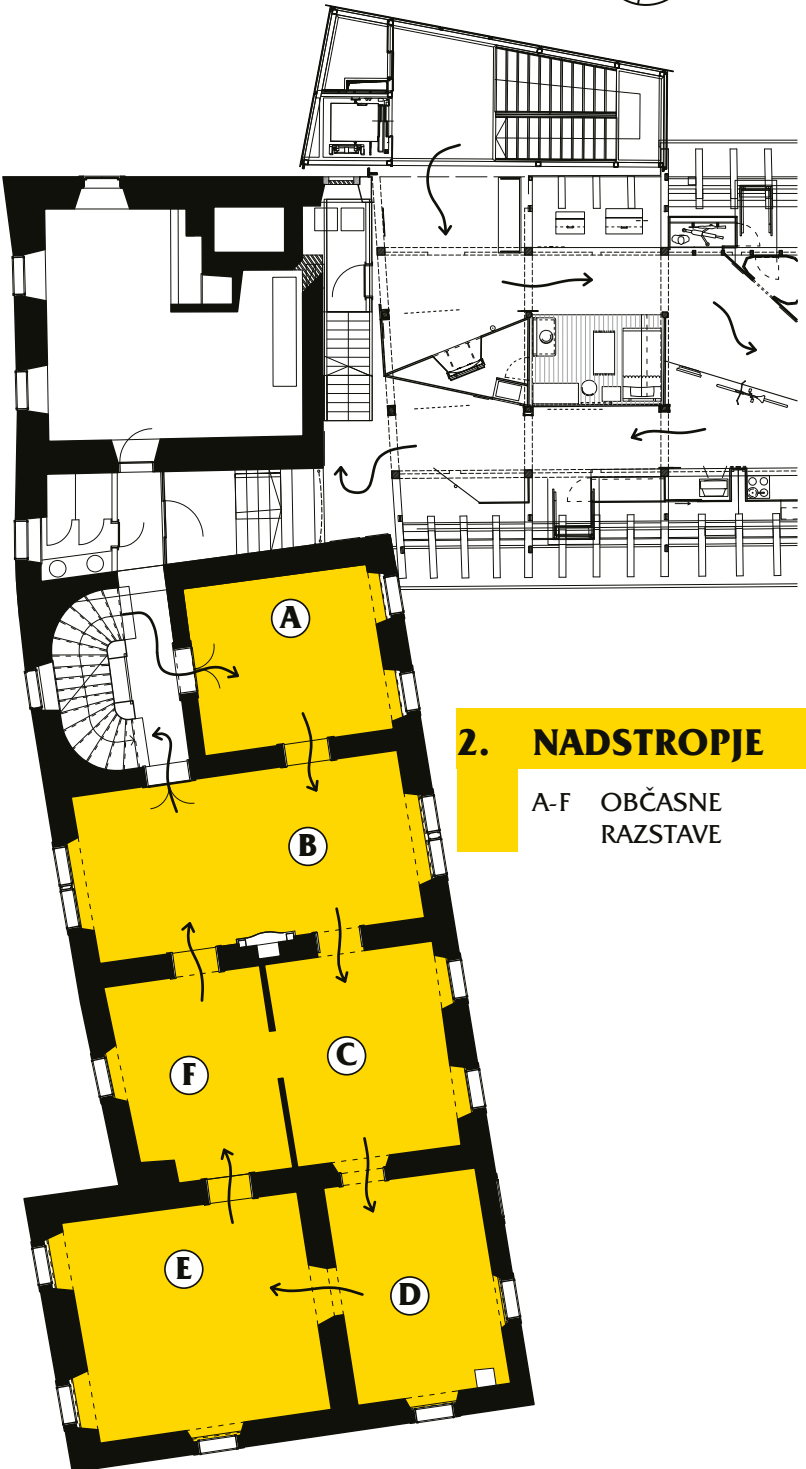
Tomaž Lauko, Drago Holynski, Arne Hodalič, Tomaž Hladnik, Mirko Kunšič, Franc Oderlap, Franc Perdan, Janez Pukšič, Igor Pustovrh, dr. Milan Sagadin, Marjan Smerke, Andrej Štremfelj, mag. Jože Štukl, Marko Tušek, Rafko Urankar, Nejc Zaplotnik, Maruša Žerjal, Jože Dežman, mag. Tatjana Dolžan Eržen, dr. Damir Globočnik, Helena Rant, dr. Zvonka Zupanič Slavec, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Arhiv Republike Slovenije, Mali vojni muzej, Bohinj in Jelena Justin.

Konservatorski in restavratorski posegi na predmetih

Marjanca Jeglič, Zdenka Kramar
mag. Irena Jeras Dimovska

Recenzentska skupina za rastavo

dr. Aleksandra Berberih Slana, Muzej narodne revolucije Maribor
Mirjana Koren, Pokrajinski muzej Maribor
Mojca Šifrer Bulovec, Loški muzej, Škofja Loka
mag. Zora Torkar in Janja Železnikar, Medobčinski muzej Kamnik

2. NADSTROPJE

A-F OBČASNE
RAZSTAVE